

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи*

ШИМКІВ Надія Ярославівна

**«СУБКУЛЬТУРНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ ЯК ЗАСІБ
САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ»**

спеціальність: 053 – Психологія
освітньо-професійна програма – Психологія

Кваліфікаційна робота

Виконала :

студентка групи ПСЗм-21

Шимків Надія Ярославівна

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, професор

Буняк Надія Андрониківна

Тернопіль 2025

АНОТАЦІЯ

Шимків. Н. Я. Субкультурна приналежність як засіб самореалізації особистості. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «магістр» спеціальністю 053 « Психологія », освітньо-професійна (наукова) програма. –« Психологія ». Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2025.

Магістерська робота на тему «Субкультурна приналежність як засіб самореалізації особистості» присвячена вивченню субкультур як соціально-психологічного явища, що впливає на процес самореалізації сучасної молоді. У дослідженні розкрито актуальність проблеми пошуку власної ідентичності та формування внутрішнього потенціалу особистості в умовах динамічних суспільних змін. Теоретично обґрунтовано сутність понять «субкультура», «субкультурна ідентичність», «самореалізація», визначено психологічні механізми самовираження у межах субкультурного середовища. Проаналізовано наукові підходи до класифікації субкультур і з'ясовано їхню роль у становленні соціальних ролей, ціннісних орієнтацій та самосвідомості особистості.

У практичній частині роботи здійснено емпіричне дослідження особливостей самореалізації представників сучасних молодіжних субкультур за допомогою соціологічних і психодіагностичних методик. Визначено рівні самореалізації, ціннісні орієнтації та мотиваційні чинники, що спонукають молодь до участі у субкультурних спільнотах. Результати дослідження дозволили окреслити як конструктивні, так і ризикові аспекти субкультурної діяльності. На основі отриманих даних розроблено рекомендації для педагогів, психологів і соціальних працівників щодо підтримки позитивної самореалізації молоді в субкультурному середовищі.

ANNOTATION

Shymkiv N. Y. Subcultural Affiliation as a Means of Self-Realization of the Individual. – Manuscript.

Research submitted for the attainment of the educational and qualification level

of Master's degree in the specialty 053 Psychology, educational and professional (scientific) program – Psychology.

West Ukrainian National University, Ternopil, 2025.

The master's thesis “Subcultural Affiliation as a Means of Self-Realization of the Individual” is devoted to the study of subcultures as a socio-psychological phenomenon that influences the process of self-realization of modern youth. The research highlights the relevance of the issue of searching for one's own identity and developing an individual's inner potential in the context of dynamic social change.

The theoretical part substantiates the essence of the concepts “subculture”, “subcultural identity”, and “self-realization”, and defines the psychological mechanisms of self-expression within the subcultural environment. Scientific approaches to the classification of subcultures are analyzed, and their role in the formation of social roles, value orientations, and self-awareness of the individual is clarified.

In the practical part of the thesis, an empirical study was conducted to examine the peculiarities of self-realization among representatives of contemporary youth subcultures using sociological and psychodiagnostic methods. The levels of self-realization, value orientations, and motivational factors that encourage youth participation in subcultural communities were identified.

The results of the study made it possible to outline both the constructive and risk-related aspects of subcultural activity. Based on the obtained data, recommendations were developed for educators, psychologists, and social workers aimed at supporting the positive self-realization of youth within the subcultural environment.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУБКУЛЬТУРНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	
1.1. Сутність поняття «субкультура» в сучасній соціальній і психологічній науці.....	10
1.2. Психологічні механізми самореалізації особистості в межах субкультури.....	14
1.3. Аналіз підходів до вивчення субкультурної ідентичності у працях українських та зарубіжних дослідників.....	18
1.4. Субкультура як чинник і простір особистісного зростання: огляд наукових ідей А. В. Фурмана.....	23
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУБКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	
2.1. Структура субкультурного середовища: соціально-психологічний зріз	30
2.2. Соціальні ролі, статуси та ідентичність учасників субкультур.....	33
2.3. Мотивація до входження у субкультуру та її зв'язок із самореалізацією	37
2.4. Бар'єри та ризики самореалізації в межах деструктивних субкультур...	41
Висновки до розділу 2.....	44
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГО-СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРЕДСТАВНИКАМИ СУБКУЛЬТУР У КОНТЕКСТІ СПРИЯННЯ ЇХНІЙ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ.....	
3.1. Методика дослідження субкультурної приналежності в юнацькому та молодіжному віці.....	46
3.2. Аналіз результатів опитування представників сучасних молодіжних субкультур.....	51
3.3. Практика соціально-психологічної підтримки молоді з субкультурною	57

ідентичністю.....	
3.4. Рекомендації для педагогів, психологів і соціальних працівників щодо роботи з молоддю, яка належить до субкультур.....	62
Висновки до розділу 3.....	70
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному, динамічному світі, що постійно змінюється, самореалізація особистості стає однією з ключових потреб та пріоритетів. Зростає усвідомлення важливості розкриття внутрішнього потенціалу, пошуку власної ідентичності та місця в суспільстві. Ця потреба знаходить своє відображення як у глобальних соціальних тенденціях, так і в індивідуальних прагненнях кожної людини.

У контексті цих пошуків субкультурна приналежність набуває особливого значення. Субкультури, що виникають як відповідь на зміни в суспільстві, надають простір для індивідуального та групового самовираження, пошуку однодумців та формування унікальних цінностей. Вони можуть слугувати потужним засобом для реалізації творчих, соціальних та особистісних амбіцій, пропонуючи альтернативні шляхи для розвитку та утвердження себе.

Попри значну кількість досліджень феномену субкультур, питання їхнього впливу на процес самореалізації особистості залишається недостатньо вивченим. Існуючі наукові праці здебільшого зосереджені на типології субкультур, їхній соціальній ролі або девіантній поведінці деяких груп. Водночас, комплексний аналіз субкультурної приналежності як ефективного інструменту для досягнення особистісних цілей, розвитку компетенцій та знаходження власного "Я" у вітчизняній та зарубіжній науковій думці є фрагментарним. Ця прогалина посилюється відсутністю обґрунтованих шляхів, форм і методів психолого-соціальної роботи, спрямованої на сприяння здоровій самореалізації молоді в рамках субкультурного середовища, особливо в контексті потенційних ризиків, пов'язаних з деструктивними проявами. Усе це зумовило вибір теми дослідження: «Субкультурна приналежність як засіб самореалізації особистості».

Об'єкт дослідження – самореалізація особистості як багатогранний процес розкриття потенціалу та субкультурна приналежність як соціально-психологічне явище.

Предмет дослідження – особливості впливу субкультурної приналежності на процес самореалізації особистості в сучасному суспільстві.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити роль субкультурної приналежності у процесі самореалізації особистості, а також розробити практичні рекомендації для психолого-соціальної роботи з представниками субкультур.

Відповідно до поставленої мети було визначено такі **завдання**:

1. Охарактеризувати ступінь наукової розробки проблеми субкультурної приналежності та самореалізації особистості у вітчизняній та зарубіжній науковій думці.

2. Дослідити сутність та структуру поняття «субкультура» в сучасній соціальній і психологічній науці, а також визначити психологічні механізми самореалізації особистості в межах субкультурного середовища.

3. Проаналізувати підходи до вивчення субкультурної ідентичності та розглянути субкультуру як чинник і простір особистісного зростання.

4. Виявити особливості самореалізації особистості в умовах субкультурного середовища, дослідити соціальні ролі, статуси та ідентичність учасників субкультур, а також проаналізувати мотивацію до входження у субкультуру та її зв'язок із самореалізацією.

5. Розглянути бар'єри та ризики самореалізації в межах деструктивних субкультур.

6. Розробити методику дослідження субкультурної приналежності в юнацькому та молодіжному віці та проаналізувати результати опитування представників сучасних молодіжних субкультур.

7. Надати практичні рекомендації для педагогів, психологів і соціальних працівників щодо роботи з молоддю, яка належить до субкультур, з метою сприяння їхній здоровій самореалізації.

Для досягнення поставленої мети та виконання завдань дослідження було використано такі **методи**: теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, систематизація – для вивчення літературних джерел, нормативних документів, визначення продуктивних підходів до вирішення проблеми самореалізації особистості в контексті субкультур; узагальнення – для визначення понятійного апарату дослідження, формулювання його основних положень і висновків. Емпіричні методи: аналіз наукової літератури, соціологічні опитування (анкетування, інтерв'ю) для виявлення мотивації, цінностей та особливостей самореалізації представників субкультур; діагностичні методики для оцінки рівнів самореалізації та психологічного благополуччя; методи кількісної та якісної обробки отриманих даних.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що на основі аналізу здобутків сучасної соціальної психології та педагогіки:

1. Поглиблено розуміння феномену субкультурної приналежності як засобу самореалізації особистості.
2. Визначено та обґрунтовано психологічні механізми, що лежать в основі самореалізації в субкультурному середовищі.
3. Систематизовано та доповнено існуючі підходи до вивчення субкультурної ідентичності та її впливу на особистісний розвиток.
4. Розширено теоретичні уявлення про роль субкультур у формуванні соціальних ролей, статусів та ідентичності.
5. Окреслено потенційні бар'єри та ризики самореалізації в деструктивних субкультурах, що є важливим для подальших наукових розробок.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що:

1. Розроблена методика дослідження субкультурної приналежності може бути використана психологами, педагогами та соціальними працівниками для вивчення молодіжних субкультур та розуміння потреб їхніх представників.
2. Представлений аналіз результатів опитування є цінною інформацією для розробки цільових програм підтримки та розвитку молоді.

3. Сформульовані практичні рекомендації можуть бути застосовані в роботі освітніх закладів, центрів соціально-психологічної допомоги, громадських організацій, що працюють з молоддю, яка належить до субкультур.

4. Матеріали дослідження можуть бути включені до навчальних курсів для підготовки соціальних педагогів, психологів та соціальних працівників у закладах вищої освіти.

Структура й обсяг дослідження. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 89 сторінок, з них основного тексту – 75 сторінок. Список використаних джерел налічує 59 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУБКУЛЬТУРНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Сутність поняття «субкультура» в сучасній соціальній і психологічній науці

Поняття «субкультура» є ключовим для розуміння соціальної диференціації та групової динаміки в сучасному суспільстві. Воно активно використовується як у соціології, так і в психології для опису специфічних форм культури, які співіснують у межах домінуючої культури, але відрізняються від неї певними нормами, цінностями, стилями поведінки та способами життя.

Незважаючи на широке вживання, єдиного універсального визначення субкультури не існує. Різні науковці акцентують увагу на різних аспектах цього феномену. Однак, спільним для більшості підходів є ідея про те, що субкультура — це певна система цінностей, норм, зразків поведінки, стилів життя та символів, що об'єднують певну групу людей усередині ширшої культури, і яка має певні відмінності від пануючої культури, але не суперечить їй принципово[12].

Для кращого розуміння наведемо порівняння визначень субкультури з точки зору різних наукових шкіл та авторів у вигляді табл.1.1.

Таблиця 1.1

Визначення поняття «субкультури» з точки різних авторів

Автор / Школа	Визначення	Ключові аспекти
1	2	3
Чиказька школа соціології (Р. Парк, Л. Вірт)	Субкультура як спосіб пристосування до певних соціальних умов, часто асоційований з міськими районами та етнічними групами.	Адаптація, територіальність, етнічність.
Р. Саблет (R.Sublett)	Група людей, що відрізняється від основної культури своїми поглядами, поведінкою та способами самовираження.	Відмінність, ідентичність, самовираження.
Д. Хебдідж (D.Hebdige)	Субкультура як «стильова» відповідь на домінуючу культуру, що виражається через моду, музику, мову.	Стиль, опозиція, символізм.

С. Холл (S.Hall)	Субкультура як простір опору та переосмислення символів домінуючої культури.	Опір, ідеологія, символічне виробництво.

Продовження табл.1.1

1	2	3
Т. Роззак (T.Roszak)	Субкультура як «контркультура», що заперечує фундаментальні цінності домінуючої культури. (Важливо: це радше контркультура, ніж субкультура в чистому вигляді, але інколи ці терміни вживаються взаємозамінно)	Заперечення, альтернативні цінності, радикалізм.
Соціально-психологічний підхід	Сукупність соціально-психологічних особливостей групи (норми, цінності, стереотипи, мотиви), що формують специфічний спосіб життя.	Групова динаміка, ідентифікація, групові норми.

Бачимо, що проведений аналіз різних підходів до розуміння субкультури демонструє багатогранність та складність цього явища. Від перших соціологічних спроб Чиказької школи, що акцентували увагу на адаптації та територіальності етнічних груп, до більш сучасних інтерпретацій, що розглядають субкультуру через призму стилю, опозиції та символічного опору (Д. Хебдідж, С. Холл), простежується еволюція наукової думки. Р. Саблет підкреслює відмінність ідентичності та способів самовираження як ключові характеристики субкультур, тоді як Т. Роззак, хоча й схиляється до поняття "контркультури", розкриває ідею радикального заперечення домінуючих цінностей. Важливо, що сучасний соціально-психологічний підхід інтегрує ці аспекти, визначаючи субкультуру як сукупність унікальних соціально-психологічних особливостей групи, що включають спільні норми, цінності, стереотипи та мотиви, які формують специфічний спосіб життя. Таке комплексне розуміння дозволяє розглядати субкультуру не лише як соціальну категорію, а як динамічне утворення, що має значний вплив на ідентифікацію, групову динаміку та формування особистісних норм своїх членів[25].

Важливо розрізнити поняття субкультури та контркультури. Якщо субкультура співіснує з домінуючою культурою, не заперечуючи її повністю, а лише модифікуючи певні її аспекти, то контркультура (як зазначав Т. Роззак) активно виступає проти основних цінностей домінуючої культури, пропонуючи їм радикальну альтернативу.

Субкультури виконують низку важливих функцій як для окремих індивідів, так і для суспільства в цілому[47]:

1. Функція ідентифікації та приналежності: Субкультури надають індивідам можливість знайти свою групу, відчувати приналежність, отримати підтримку та розуміння серед однодумців. Це особливо важливо для молоді, яка шукає свою ідентичність.

2. Функція соціалізації та адаптації: у межах субкультури відбувається вторинна соціалізація, де індивіди засвоюють специфічні норми, цінності та правила поведінки, що допомагає їм адаптуватися до певного соціального середовища.

3. Функція самовираження: Субкультури надають простір для індивідуального та групового самовираження через стиль, музику, мистецтво, мову, що може бути неможливим у межах домінуючої культури.

4. Функція резистансу та критики: Деякі субкультури можуть виступати як форма пасивного або активного опору домінуючим нормам, що може сприяти соціальним змінам та рефлексії над існуючим станом справ.

5. Функція інновації та творчості: Субкультури часто стають джерелом нових ідей, трендіву моді, музиці, мистецтві, які згодом можуть бути інтегровані в домінуючу культуру.

Існує безліч підходів до класифікації субкультур, що відображає їхню різноманітність та багатогранність. У табл.1.2. наведено деякі з найпоширеніших критеріїв та прикладів.

Таблиця 1.2

Підходи до класифікації субкультур

Критерій класифікації	Опис	Приклади
1	2	3
За віковою ознакою	Об'єднують людей певної вікової групи.	Молодіжні субкультури (готи, панки, хіп-хоп), субкультури людей похилого віку.
За інтересами та хобі	Формуються навколо спільних захоплень.	Геймери, рольовики, фанати спортивних команд, анімешники.

Продовження табл.1.2

1	2	3
За професійною приналежністю	Специфічні норми та цінності, що формуються у певній професійній спільноті.	Субкультура лікарів, програмістів, військових.
За територіальною ознакою	Виникають у певних регіонах, містах, районах.	Районні банди, місцеві спільноти.
За ідеологічними переконаннями	Об'єднані спільною системою поглядів, філософією життя.	Екологи-активісти, вегани, деякі релігійні течії.
За способом життя	Відмінності у повсякденній поведінці, звичках, цінностях.	Хіпі (в історичному контексті), дауншифтери.

Важливо зазначити, що багато субкультур є гібридними, тобто поєднують у собі ознаки кількох класифікаційних категорій. Наприклад, субкультура геймерів може бути одночасно зацікавленою, віковою (переважно молодь) та мати свої ідеологічні особливості.

З психологічної точки зору, субкультури розглядаються як важливий фактор формування особистості, групової ідентичності та соціальної адаптації[14].

1. Роль у формуванні ідентичності: Для підлітків та молоді субкультури часто стають ключовим етапом у пошуку власного «Я». Приєднання до певної групи дозволяє експериментувати з ролями, цінностями, поведінкою, що сприяє усвідомленню своєї індивідуальності.

2. Задоволення потреб: Субкультури можуть задовольняти базові психологічні потреби, такі як потреба у приналежності, визнанні, безпеці, самовираженні. Особливо це актуально для тих, хто відчуває відчуження або нерозуміння в домінуючій культурі.

3. Механізми соціального впливу: У межах субкультур діють потужні механізми групового впливу: конформність, зараження, навіювання. Це може призводити як до позитивних змін (наприклад, розвиток творчих здібностей), так і до негативних (наприклад, девіантна поведінка).

4. Копінг-стратегії: Для деяких індивідів субкультура стає способом подолання стресу, адаптації до складних життєвих обставин або вираження протесту проти соціальної несправедливості.

Наприклад, готична субкультура може служити не тільки естетичним вподобанням, а й способом вираження меланхолії, рефлексії над життєвими проблемами та пошуку сенсу[8].

Узагальнюючи, поняття «субкультура» є комплексним і динамічним, відображаючи різноманіття соціальних форм та психологічних механізмів, що діють у сучасному суспільстві. Їхнє вивчення дозволяє глибше зрозуміти процеси соціалізації, групової взаємодії та формування індивідуальної ідентичності.

1.2. Психологічні механізми самореалізації особистості в межах субкультури

Самореалізація особистості є одним із центральних понять гуманістичної психології, що означає прагнення індивіда до повного розкриття свого потенціалу, здібностей та можливостей. В контексті субкультур це прагнення набуває особливих форм та механізмів, оскільки субкультурне середовище надає унікальні можливості для експериментування з ідентичністю, вираження індивідуальності та пошуку сенсу.

Самореалізація – це процес і результат найбільш повного виявлення та розвитку індивідом своїх особистісних потенціалів, здібностей, талантів, а також їх реалізації у значущій для себе та суспільства діяльності. Це динамічний процес, що триває протягом усього життя і охоплює різні сфери людського буття[33].

Субкультура виступає як особливе соціальне середовище, що може як сприяти, так і перешкоджати процесам самореалізації. На відміну від домінуючої культури, яка часто встановлює жорсткіші рамки та норми, субкультура пропонує альтернативні моделі поведінки, цінності та можливості для самовираження.

У межах субкультури самореалізація особистості відбувається за допомогою низки психологічних механізмів:

1. Ідентифікація та приналежність:

– Механізм: Вступ до субкультури дозволяє індивіду ідентифікувати себе з групою, яка поділяє схожі цінності, інтереси та погляди. Це задовольняє базову потребу в приналежності та прийнятті. Відчуття "Ми" стає основою для формування групової ідентичності.

– Результат для самореалізації: Зміцнення почуття власної значущості, подолання відчуття самотності, отримання емоційної підтримки, що є важливою передумовою для подальшого розкриття потенціалу.

2. Соціальне порівняння та зворотний зв'язок:

– Механізм: Взаємодія з іншими членами субкультури надає можливість для соціального порівняння (своїх здібностей, успіхів, поглядів з іншими) та отримання зворотного зв'язку. Це може бути як пряма оцінка, так і невербальні сигнали.

– Результат для самореалізації: Допомогає усвідомити свої сильні та слабкі сторони, коригувати поведінку, розвивати навички, що відповідають очікуванням групи, але при цьому не суперечать індивідуальним прагненням.

3. Експериментування з ролями та самовираження:

– Механізм: Субкультура часто надає простір для експериментування з різними соціальними ролями та способами самовираження через одяг, музику, мову, творчість. Це може бути більш вільним і менш осудливим, ніж удомінуючій культурі[26].

– Результат для самореалізації: Розвиток креативності, пошук власного унікального стилю, формування автентичної ідентичності, що відповідає внутрішньому "Я" індивіда.

4. Рефлексія та самопізнання:

– Механізм: Взаємодія з субкультурним середовищем, зіткнення з альтернативними точками зору, а також можливість виразити свої внутрішні стани через субкультурні форми стимулюють процеси рефлексії та

самопізнання. Індивід починає краще розуміти свої мотиви, цінності, прагнення.

– Результат для самореалізації: Глибинне усвідомлення себе, своїх потреб та цілей, що є фундаментом для свідомого вибору шляху самореалізації.

5. Формування та реалізація цілей:

– Механізм: У межах субкультури можуть виникати спільні цілі (наприклад, організація заходів, створення творчих проєктів, відстоювання певних ідей). Участь у досягненні цих цілей дозволяє індивіду застосовувати свої здібності та отримувати визнання.

– Результат для самореалізації: Розвиток лідерських якостей, організаційних навичок, відчуття власної ефективності та значимості через внесок у групові досягнення.

6. Подолання психологічних бар'єрів [39]:

– Механізм: Субкультура може слугувати "безпечним простором", де індивід може подолати сором'язливість, страх осуду, невпевненість у собі. Підтримка однодумців та прийняття інакшості сприяють зниженню тривожності.

– Результат для самореалізації: Зміцнення самооцінки, формування впевненості у своїх силах, що є критично важливим для ризикування та виходу із зони комфорту на шляху до самореалізації.

Ефективність психологічних механізмів самореалізації значною мірою залежить від специфіки самої субкультури (табл.1.3).

Таблиця 1.3

Характеристики молодіжних субкультур та їхній вплив на самореалізацію

Характеристика	Вплив на самореалізацію (позитивний/негативний)	Приклад
Відкритість / Закритість	Відкритість: Сприяє залученню нових ідей, плюралізму думок, що розширює можливості для самовираження. Закритість: Обмежує розвиток, веде до конформізму, пригнічує індивідуальність.	Відкрита: Гіп-хоп культура (еволюціонує, інтегруючи різні стилі). Закрита: Деякі секти (жорсткі норми, що пригнічують особистість).

Ієрархія / Егалітаризм	Егалітаризм: Заохоче рівноправність, вільне вираження, що стимулює самореалізацію. Ієрархія: Може обмежувати можливості для нижчих "рангів", створюючи бар'єри для самовираження.	Егалітарна: Панк-рух (заперечення авторитетів). Ієрархічна: Деякі кримінальні субкультури.

Продовження табл.1.2

1	2	3
Творча спрямованість / Деструктивна спрямованість	Творча: Стимулює розвиток креативності, інновацій, співпраці. Деструктивна: Може вести до саморуйнування, агресії, що перешкоджає конструктивній самореалізації.	Творча: Арт-субкультури, косплей. Деструктивна: Деякі маргінальні групи.
Динамічність / Консерватизм	Динамічність: Дозволяє адаптуватися до змін, розвиватися, що є важливим для безпервної самореалізації. Консерватизм: Може стримувати інновації та індивідуальний розвиток.	Динамічна: Субкультура блогерів/ютуберів. Консервативна: Деякі традиціоналістські релігійні субкультури.

Незважаючи на потенціал для самореалізації, субкультурне середовище може нести й певні психологічні ризики[41]:

1. Обмеженість потенціалу: якщо субкультура занадто вузькоспеціалізована або закрита, вона може обмежувати можливості для всебічного розвитку особистості.

2. Ризик групового тиску та конформізму: сильне бажання бути прийнятим групою може призвести до втрати індивідуальності та пригнічення автентичних проявів "Я".

3. Формування девіантних патернів поведінки: у деяких випадках субкультура може пропагувати асоціальні або деструктивні норми, що перешкоджає здоровій самореалізації та призводить до негативних наслідків.

4. Криза ідентичності після виходу з субкультури: Коли індивід "виростає" із субкультури або вона втрачає свою актуальність, може виникнути

криза ідентичності, оскільки значна частина "Я" була пов'язана з цією групою[43].

Отже, субкультура є складним і багатогранним феноменом, що відіграє значну роль у процесах самореалізації особистості. Вона надає унікальні можливості для пошуку ідентичності, самовираження та розвитку здібностей, але водночас несе певні ризики, які необхідно враховувати при аналізі даного явища. Успішна самореалізація в межах субкультури залежить від її характеристик, а також від здатності індивіда до критичного осмислення та вибору.

1.3. Аналіз підходів до вивчення субкультурної ідентичності у працях українських та зарубіжних дослідників

Вивчення субкультурної ідентичності є одним з центральних напрямків у сучасній соціології та психології. Ідентичність, як динамічний і багатовимірний конструкт, набуває особливих форм та проявів у контексті субкультурного простору. Аналіз підходів до цього феномену дозволяє виявити спільні тенденції та відмінності у розумінні природи, формування та функціонування субкультурної ідентичності як в українському, так і в зарубіжному науковому дискурсі.

Перш ніж перейти до субкультурної ідентичності, важливо коротко розглянути основні теорії ідентичності, на яких ґрунтуються подальші дослідження[25]:

1. Психоаналітичний підхід (З. Фройд, Е. Еріксон): Фокусується на ролі несвідомих процесів, раннього досвіду та психосоціальних криз у формуванні ідентичності. Еріксон особливо підкреслював роль кризи ідентичності в підлітковому віці як ключового етапу для самовизначення.

2. Символічний інтеракціонізм (Дж. Мід, І. Гоффман): Розглядає ідентичність як результат соціальної взаємодії. "Я" формується через прийняття ролей, реакції інших та інтерпретацію символів. Ідентичність є динамічною та ситуативною.

3. Соціально-когнітивний підхід (А. Бандура): Акцентує увагу на взаємодії між особистими факторами, поведінкою та середовищем. Ідентичність формується через спостереження, імітацію та саморегуляцію.

4. Постмодерністський підхід (Ж. Лакан, М. Фуко): Заперечує єдину, стабільну ідентичність, розглядаючи її як фрагментовану, змінну та сконструйовану дискурсами влади.

Дослідження субкультурної ідентичності мають довгу історію в зарубіжній науці, починаючи з середини ХХ століття.

1. Чиказька школа соціології (Р. Парк, Л. Вірт, Ф. Трашер)[9]:

- Основна ідея: Одні з перших, хто звернув увагу на роль міського середовища у формуванні специфічних груп. Субкультури (особливо у вигляді "банд") розглядалися як адаптаційні механізми до маргіналізації та соціальної дезорганізації.

- Ідентичність: Ідентичність формується в процесі "символічного відбору" (selective appropriation) елементів домінуючої культури та їх переосмислення у специфічному груповому контексті. Вона є відповіддю на соціальні умови.

- Внесок: Започаткували вивчення ідентичності в ненормативних групах.

2. Бірмінгемська школа культурних досліджень (Р. Хоггарт, С. Холл, Д. Хебдідж):

- Основна ідея: Ключова для розуміння субкультурної ідентичності. Вони розглядали субкультури як форми символічного опору гегемонії домінуючої культури. Субкультурна ідентичність не є просто "вибором", а часто є відповіддю на структурні обмеження та класові відносини.

- Ідентичність: Формується через стилізацію та бриколаж – переосмислення повсякденних об'єктів та символів для створення унікального групового стилю. Ідентичність є колективною, але при цьому дозволяє індивідуальне самовираження. Вона виражається через моду, музику, мову (арго), ритуали.

- Приклад: Ідентичність панків, скінхедів, модів, що виражалася через агресивний або демонстративний стиль як виклик суспільству.

- Внесок: Глибокий аналіз зв'язку між соціальною структурою, культурною практикою та формуванням ідентичності.

3. Постмодерністські підходи (М. Фуко, Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, З. Бауман):

- Основна ідея: Підкреслюють фрагментарність, множинність та текучість ідентичностей у сучасному світі. Субкультурна ідентичність розглядається не як стабільна сутність, а як постійно конструйована і деконструйована, гнучка та ситуативна.

- Ідентичність: "Множинна ідентичність", "ідентичність-проект", "ідентичність-кочівник". Люди можуть вільно "приміряти" різні субкультурні ідентичності, змішувати їх, створюючи унікальні гібридні форми. Фокус на індивідуальному виборі та споживанні стилів.

- Внесок: Дозволяють краще зрозуміти сучасні онлайн-субкультури, де ідентичність є ще більш віртуальною та плинною.

4. Психологічні підходи (Г. Теджфел, Дж. Тернер – теорія соціальної ідентичності; С. Шварц – теорія базових цінностей)[35]:

- Основна ідея: Розглядають субкультурну ідентичність як один з аспектів соціальної ідентичності.

- Ідентичність: Формується через соціальну категоризацію (віднесення себе до певної групи) та соціальне порівняння (позитивна диференціація своєї групи від інших). Приналежність до субкультури підвищує самооцінку індивіда. Цінності субкультури інтерналізуються, стаючи частиною особистісних цінностей.

- Внесок: Пояснення мотивації приєднання до субкультур та психологічних переваг, які отримують індивіди.

Дослідження субкультур та ідентичності в Україні є важливим науковим напрямком, що має свою унікальну специфіку, зумовлену складним історичним контекстом та стрімкими соціокультурними трансформаціями, які переживала

країна. Українські вчені в цій царині активно інтегрують західні концепції, адаптуючи їх до місцевих реалій, водночас розвиваючи власні оригінальні напрацювання.

У соціологічних дослідженнях українські науковці глибоко вивчають молодіжні субкультури. Зокрема, А. Ручка та А. Подольська зосереджувалися на функціональному аспекті субкультур, аналізуючи їхню роль у процесах соціалізації, адаптації та самовираження молоді. Вони підкреслюють, що хоча українські субкультури часто відображають глобальні тенденції, вони водночас володіють унікальними локальними особливостями, що надають їм специфічного забарвлення. Н. Коваліско та О. Якубінська, зі свого боку, підходять до вивчення субкультур з позиції соціального конструювання реальності, акцентуючи увагу на символічних вимірах ідентичності. Їхні роботи розкривають, як ідентичність формується та трансформується через мову, символи, ритуали та повсякденну взаємодію в субкультурному середовищі. Ю. Шайгородський аналізує молодіжні субкультури як подвійний фактор соціального розвитку та ризику, що суттєво впливає на формування ідентичності молоді в умовах постсоціалістичних трансформацій, коли старі ідентичності руйнуються, а нові лише формуються. Окремий напрямок представлений дослідженнями Л. Малес та І. Найдюк, які вивчають етнічні та релігійні субкультури, розглядаючи їх як важливі форми ідентичності, що сприяють збереженню традицій та цінностей у світі, що стрімко глобалізується[8].

Психологічні дослідження в Україні також вносять вагомий внесок у розуміння субкультурної ідентичності. Т. Титаренко та С. Максименко у своїх працях з психології особистості та соціальної психології торкаються фундаментальних аспектів групової ідентичності, що є невід'ємною основою для субкультурної приналежності. Вони акцентують увагу на ролі цінностей, мотивів та особистісних смислів у складному процесі формування ідентичності. Л. Орбан-Лембрик глибше аналізує психологічні механізми, що лежать в основі приналежності до субкультур, розглядаючи їх як способи задоволення життєво

важливих потреб в ідентифікації, самовираженні та соціальній адаптації. О. Ковальова та Н. Хазратова проводять дослідження психологічних особливостей підлітків, які є членами різних субкультур, звертаючи увагу на їхні ціннісні орієнтації, життєві стратегії та загальний вплив субкультурного середовища на їхню особистість, що дозволяє краще розуміти психологічні портрети представників різних субкультур.

У сфері культурологічних та філософських підходів українські дослідники розглядають субкультури як невід'ємну частину культурного ландшафту. С. Пролєєв трактує субкультури як яскравий вияв культурної різноманітності та плюралізму, що безсумнівно збагачує національну культуру, надаючи їй нових відтінків та динамізму. В. Бабак аналізує значну роль мистецтва та музики у формуванні субкультурної ідентичності, підкреслюючи їхню потужну символічну та комунікативну функцію, адже саме через ці канали часто передаються ключові ідеї та цінності субкультур.

Таким чином, українська наукова думка щодо субкультур та ідентичності є багатовекторною, інтегруючи соціологічні, психологічні, культурологічні та філософські підходи для всебічного розуміння цього динамічного феномену в контексті національних реалій.

Порівняльний аналіз підходів до вивчення субкультурної ідентичності наведено у табл.1.4.

Таблиця 1.4

Порівняльний аналіз підходів до вивчення субкультурної ідентичності

Критерій	Зарубіжні підходи (особливо Бірмінгемська школа, постмодернізм)	Українські підходи
Фокус дослідження	Класовий аналіз, опір гегемонії, стилізація (Бірмінгем); фрагментація, плинність, гібридність (постмодернізм).	Вплив трансформаційних процесів, адаптація, соціалізація, роль у формуванні національної ідентичності, виклики для молоді.
Теоретичні основи	Марксизм, психоаналіз, структуралізм, постструктуралізм, символічний інтеракціонізм.	Соціальна психологія, загальна психологія, соціологія культури, філософія (часто з опорою на західні теорії).
Методологія	Етнографічні дослідження, якісні методи (глибинні інтерв'ю,	Переважно якісні (інтерв'ю, фокус-групи), але й кількісні (опитування),

	спостереження учасників), аналіз дискурсу.	контент-аналіз.
Основні концепції	Стиль як опір, бриколаж, субкультурний капітал, множинні ідентичності, ідентичність-проект.	Роль субкультури в соціалізації, адаптації, самовизначенні, функціональність субкультур.
Особливості контексту	Класова боротьба, пост-індустріальне суспільство, глобалізація.	Постсоціалістична трансформація, становлення незалежної держави, формування нових цінностей.

Бачимо, що аналіз підходів до вивчення субкультурної ідентичності показує, що це є складний і багатоаспектний феномен, який досліджується з різних теоретичних та методологічних позицій. Зарубіжні дослідники заклали міцний фундамент для розуміння природи субкультурної ідентичності, розробивши концепції стилю, опору, множинності ідентичностей. Українські вчені, спираючись на ці напрацювання, адаптують їх до унікального соціокультурного контексту, акцентуючи увагу на функціях субкультур у процесах соціалізації, адаптації та пошуку ідентичності в умовах суспільних трансформацій. Це взаємне збагачення підходів дозволяє отримати всебічне розуміння субкультурної ідентичності у сучасному світі.

1.4. Субкультура як чинник і простір особистісного зростання: огляд наукових ідей А. В. Фурмана

Особистісне зростання є ключовим аспектом розвитку індивіда, що включає в себе розширення свідомості, вдосконалення здібностей, формування ціннісних орієнтацій та досягнення самоактуалізації. У контексті сучасного суспільства, насиченого різноманітними соціальними утвореннями, субкультури розглядаються не лише як прояв соціальної диференціації, але й як потенційно важливий чинник і простір для цього зростання. Видатний український дослідник, доктор психологічних наук, академік А. В. Фурман, у своїх працях приділяє значну увагу цьому аспекту, розглядаючи субкультуру не просто як соціальну групу, а як системне середовище, що активно впливає на динаміку розвитку особистості[54].

Анатолій Васильович Фурман, розвиваючи ідеї системної психології та психології розвитку, розглядає особистісне зростання як складний, багатовимірний та неперервний процес. Він виходить за рамки традиційного розуміння розвитку як простого накопичення знань чи навичок, акцентуючи увагу на якісних змінах у структурі особистості, її самосвідомості, ціннісно-смысловій сфері та здатності до самодетермінації.

Ключові аспекти концепції особистісного зростання за А. В. Фурманом [55]:

1. Системність: Особистісне зростання відбувається не як окремі, ізольовані процеси, а як взаємопов'язані зміни в усіх підсистемах особистості (когнітивній, емоційній, вольовій, мотиваційній, діяльній).

2. Трансформаційний характер: Зростання передбачає не лише кількісні, але й якісні трансформації, перехід на новий рівень функціонування та інтеграції особистісних якостей.

3. Суб'єктність: Особистість є активним суб'єктом власного зростання, а не пасивним об'єктом впливу середовища. Вона свідомо або несвідомо обирає шляхи розвитку, інтерпретує досвід та конструює власну реальність.

4. Смыслотворча детермінація: Важливу роль у особистісному зростанні відіграє формування та усвідомлення смислів життя, цінностей та цілей, які надають сенс діяльності та розвитку.

5. Полісуб'єктна взаємодія: А. В. Фурман підкреслює важливість взаємодії особистості з іншими суб'єктами (індивідами, групами, спільнотами), оскільки саме в цій взаємодії формуються нові смисли, відбувається обмін досвідом та самопізнання.

А.В. Фурман розглядає субкультуру не просто як групу людей зі спільними інтересами, а як унікальний простір і чинник особистісного зростання. Це середовище активно сприяє розвитку індивіда через низку ключових аспектів. По-перше, субкультура є простором для ідентифікації та формування "Я-концепції": вона дозволяє індивіду, особливо у підлітковому та юнацькому віці, експериментувати з новими соціальними ролями, іміджем,

цінностями та поведінковими стратегіями, які можуть бути обмежені в домінуючій культурі. По-друге, це середовище для самовираження та творчості: багато субкультур стимулюють креативність, надаючи можливості для індивідуального та колективного самовираження через музику, мистецтво, літературу чи стиль, часто у нестандартних та інноваційних формах. Реалізація творчого потенціалу є важливим аспектом самоактуалізації, дозволяючи розвивати приховані таланти та знаходити нові смисли. По-третє, субкультура виступає як джерело нових смислів та цінностей: вона часто пропонує альтернативні світоглядні орієнтири, що дозволяє індивіду розширити свій світогляд, критично осмислити існуючі норми та знайти власні, автентичні життєві смисли, сприяючи глибшому розумінню себе та світу. По-четверте, це простір для розвитку комунікативних та соціальних навичок: взаємодія в субкультурній групі вимагає розвитку специфічних навичок домовлятися, співпрацювати, вирішувати конфлікти та знаходити спільну мову, що є необхідною умовою для успішної соціальної взаємодії. Нарешті, субкультура є чинником подолання соціальної адаптації та психологічних бар'єрів: для індивідів, які відчують відчуження або нерозуміння в основній культурі, вона стає "безпечним простором", де вони почуваються прийнятими та зрозумілими. Це дозволяє подолати комплекси, страхи та невпевненість, а підтримка групи знижує рівень тривожності, сприяючи розкриттю потенціалу[54].

Порівняльна характеристика впливу субкультури на особистісне зростання (за ідеями А. В. Фурмана) наведена у табл.1.5.

Таблиця 1.5

Порівняльна характеристика впливу субкультури на особистісне зростання (за ідеями А. В. Фурмана)

Аспект особистісного зростання	Роль субкультури як чинника	Конкретні прояви у субкультурі
1	2	3
Формування ідентичності та самосвідомості	Забезпечує простір для експериментування з ролями, цінностями, пошуку власного "Я".	Прийняття певного стилю одягу, мови, музичних вподобань; відчуття "ми" у групі.

Розвиток креативності та самовираження	Стимулює творчу активність, надає канали для вираження індивідуальності.	Створення музики, малювання, написання текстів, розробка унікальних образів.
Формування ціннісно-сміслової сфери	Пропонує альтернативні системи цінностей, допомагає у пошуку особистісних смислів.	Засвоєння етичних норм субкультури (наприклад, екологічні принципи веганства); спільні ідеали та цілі.
Удосконалення комунікативних навичок	Створює потребу у взаємодії, співпраці та вирішенні конфліктів у групі.	Активна участь у дискусіях, організація спільних заходів, взаємодопомога.

Продовження табл.1.5

1	2	3
Підвищення самооцінки та подолання бар'єрів	Забезпечує прийняття та підтримку, що сприяє зниженню тривожності та розвитку впевненості.	Відчуття приналежності до "своїх", можливість бути собою без страху осуду.
Особистісна автономія та самодетермінація	Навчас робити вибір, відстоювати свої погляди, відрізнятись від загальноприйнятих норм.	Свідомий вибір субкультурної приналежності; відмова від мейнстрімних трендів.

Отже, субкультура, як соціальний простір для молоді, відіграє двоїсту роль у процесі особистісного зростання, надаючи як значні можливості для розвитку, так і потенційні обмеження та ризики. З одного боку, вона є потужним каталізатором для розширення горизонтів індивіда. Завдяки зануренню в субкультурне середовище молода людина отримує доступ до нових сфер знань, незвичних інтересів, унікальних художніх та естетичних форм, які можуть бути відсутніми в домінуючій культурі чи формальних освітніх інституціях. Цей "інформаційний та креативний вибух" здатен значно прискорити процеси самоактуалізації, оскільки сприятливе середовище та підтримка однодумців створюють умови для швидшого розкриття внутрішнього потенціалу, експериментів із самовираженням та отримання позитивного зворотного зв'язку. Крім того, у межах субкультури можуть формуватися стійкі переконання та міцні ціннісні орієнтири, які допомагають особистості протистояти зовнішньому тиску та формувати власну стійку ідентичність. Це особливо важливо в юнацькому віці, коли молодь шукає опори та смисли.

З іншого боку, субкультура не позбавлена обмежень та ризиків, які опосередковано впливають і з системного підходу до аналізу соціальних впливів. Надмірна зануреність у субкультурне середовище може призвести до ризику обмеження розвитку. Це відбувається через формування так званого "групового мислення", коли індивід починає беззастережно приймати норми та цінності групи, втрачаючи критичне сприйняття та здатність виходити за межі вузькосубкультурних рамок. Таке обмеження може перешкоджати подальшому індивідуальному зростанню та адаптації у ширшому суспільстві. Нерідко виникає конфлікт з домінуючою культурою, особливо якщо субкультурні цінності радикально відрізняються від загальноприйнятих. Цей конфлікт створює значний психологічний дискомфорт для індивіда, змушуючи його балансувати між двома світами або робити складний вибір. Найбільш небезпечним обмеженням є існування деструктивних субкультур, які можуть пропагувати асоціальні або навіть протиправні норми поведінки, такі як насильство, вживання психоактивних речовин, екстремізм. Як підкреслював психолог А. В. Фурман, важливо чітко розрізняти конструктивні та деструктивні впливи середовища на особистість, оскільки останні, безумовно, перешкоджають здоровому особистісному зростанню і можуть мати руйнівні наслідки. Нарешті, існує ризик надмірної залежності від групи, коли індивід стає настільки поглинутим субкультурною ідентичністю та думкою своїх однодумців, що втрачає власну автономію, індивідуальність та здатність до самостійного прийняття рішень. Це може призвести до втрати "власного голосу" та ускладнити подальшу соціальну адаптацію[55].

Огляд наукових ідей А. В. Фурмана щодо субкультури як чинника і простору особистісного зростання підкреслює складність та багатогранність цього феномену. Фурман, з позиції системного підходу, показує, що субкультура може бути потужним каталізатором для формування ідентичності, розвитку творчих здібностей, усвідомлення цінностей та смислів, а також для подолання психологічних бар'єрів. Однак, важливо пам'ятати, що вплив субкультури є амбівалентним і залежить від її внутрішніх характеристик,

спрямованості та здатності індивіда до саморегуляції та критичного осмислення. Вивчення цих аспектів є ключовим для розуміння сучасних процесів особистісного розвитку.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дипломної роботи було всебічно розкрито теоретико-методологічні основи дослідження субкультурної приналежності особистості. Систематизація наукових уявлень дозволила визначити сутність поняття «субкультура» як складної, динамічної системи цінностей, норм та способів життя, що співіснує з домінуючою культурою, але має власні унікальні характеристики. Було виявлено, що субкультура відіграє ключову роль у процесах ідентифікації, соціалізації та самовираження індивіда.

Аналіз психологічних механізмів самореалізації особистості в межах субкультури показав, що таке середовище може слугувати важливим простором для розкриття потенціалу через ідентифікацію, соціальне порівняння, експериментування з ролями, рефлексію та спільну діяльність. При цьому було підкреслено амбівалентний характер впливу субкультури, що може сприяти як конструктивному зростанню, так і нести певні ризики.

Огляд підходів до вивчення субкультурної ідентичності у працях українських та зарубіжних дослідників продемонстрував різноманіття поглядів — від фокусу на опорі та класовій боротьбі у Бірмінгемській школі до концепції множинної та плинної ідентичності у постмодернізмі. Українські вчені, адаптуючи ці концепції, здебільшого акцентують увагу на соціалізаційних функціях субкультур та їхньому впливі на молодь в умовах трансформаційних процесів.

Нарешті, аналіз наукових ідей А. В. Фурмана дозволив розглянути субкультуру як чинник і простір особистісного зростання, підкреслюючи її значення для формування самосвідомості, розвитку креативності, смисложиттєвих орієнтацій та подолання психологічних бар'єрів. Таким чином, теоретичне осмислення феномену субкультури та її впливу на особистість становить міцну основу для подальшого емпіричного дослідження субкультурної приналежності та її психологічних корелятивів.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУБКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1. Структура субкультурного середовища: соціально-психологічний зріз

Субкультурне середовище є складним і багатограним феноменом, що формується під впливом низки соціально-психологічних чинників. Його структура не є статичною, а постійно еволюціонує, відображаючи динаміку суспільних процесів та внутрішні потреби членів субкультури. З соціально-психологічної точки зору, субкультурне середовище можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних елементів, що забезпечують його функціонування, інтеграцію та розвиток.

В основі субкультурного середовища лежать ціннісно-нормативні системи, які є своєрідним "кодексом" поведінки та світогляду для її учасників. Ці системи включають специфічні норми, правила, переконання та цінності, що відрізняють субкультуру від домінуючої культури та інших субкультур. Вони формуються через спільний досвід, взаємодію та комунікацію всередині групи. Наприклад, для панк-субкультури характерні цінності нонконформізму та протесту, тоді як для хіпі — мир, любов та свобода. Ці ціннісно-нормативні системи є центральним елементом, що забезпечує ідентифікацію та згуртованість членів субкультури[2].

Наступним важливим компонентом є соціальні зв'язки та інтеракції. Субкультурне середовище неможливе без постійної взаємодії між її учасниками. Ці зв'язки можуть бути як формальними (наприклад, членство в офіційно зареєстрованих організаціях, що є частиною субкультури), так і неформальними (дружні стосунки, спільні інтереси, об'єднання за інтересами). Інтеракції відбуваються на різних рівнях — від особистих зустрічей до комунікації в онлайн-спільнотах. Вони сприяють обміну інформацією, підтримці ідентичності, формуванню групових норм та колективних ритуалів.

Якість та інтенсивність цих зв'язків значно впливають на стабільність та життєздатність субкультурного середовища.

Важливу роль відіграють символічні системи та ідентичність. Символи (одяг, музика, мова, жести, татуювання, графіті тощо) є потужним засобом вираження приналежності до субкультури та відрізнення її від інших груп. Вони допомагають членам субкультури усвідомити свою індивідуальність та групову ідентичність, підкреслюючи їхню унікальність. Ідентичність у цьому контексті є не лише індивідуальним усвідомленням "Я є частиною цієї субкультури", але й колективним відчуттям "Ми — це спільнота". Символічні системи забезпечують візуальне та вербальне кодування групових цінностей, сприяють формуванню спільного поля смислів та емоційного зв'язку між учасниками. Елементи структури субкультурного середовища наведено у табл.2.1.

Таблиця 2.1

Елементи структури субкультурного середовища

Елемент структури	Соціально-психологічна функція	Приклади
1	2	3
Ціннісно-нормативні системи	Визначення світогляду, моральних орієнтирів та правил поведінки. Формування групової ідентичності та відмінності від домінуючої культури.	Для готів – естетика меланхолії та смерті, індивідуалізм. Для екологічних активістів – захист довкілля, мінімалізм.
Соціальні зв'язки та інтеракції	Забезпечення комунікації, підтримки, обміну досвідом. Формування згуртованості та групової динаміки.	Спільні музичні заходи серед фанатів певного жанру, онлайн-форуми для геймерів, зустрічі книжкових клубів, волонтерські акції.
Символічні системи та ідентичність	Вираження приналежності, розпізнавання "своїх". Кодування групових цінностей та ідеалів.	Специфічний одяг (наприклад, косухи для рокерів, широкі штани для скейтерів), жаргон, графіті, татуювання, знаки, специфічні привітання, пісні та музичні стилі, що асоціюються з певною субкультурою.
Соціальні ролі та статуси	Визначення позиції учасника в групі, розподіл обов'язків. Забезпечення ієрархії та функціональності.	Лідер групи, ідеолог, "новенький", "ветеран", "аутсайдер". Організатор заходів, креативний директор, адміністратор спільноти.
Механізми соціального контролю	Підтримка порядку, відповідності нормам. Регулювання поведінки	Використання соціального тиску, схвалення/несхвалення, виключення з групи, формування репутації, міфи та

учасників та запобігання девіаціям.	легенди про "героїв" та "антигероїв" субкультури.

Продовження табл.2.1

1	2	3
Просторово-часова організація	Визначення місць та часу для взаємодії. Формування "території" субкультури.	Конкретні клуби, сквери, вулиці, кафе, онлайн-платформи, де збираються члени субкультури. Регулярні зустрічі, фестивалі, концерти, щорічні події.
Динамічні процеси	Адаптація до змін, еволюція субкультури.	Процеси соціалізації нових членів, конфлікти та їх вирішення, інновації (наприклад, поява нових музичних стилів всередині субкультури), асиміляція елементів інших культур, дифузія впливу на домінуючу культуру.

Також у структурі субкультурного середовища присутні соціальні ролі та статуси. У будь-якій групі, включаючи субкультурну, формується певна ієрархія або функціональний розподіл. Це можуть бути лідери, що формулюють ідеї та організують діяльність, "старійшини", які передають досвід, або ж нові члени, що тільки адаптуються. Кожна роль передбачає певний набір очікувань та поведінкових патернів. Статус, своєю чергою, визначає позицію індивіда в групі та рівень його впливу. Ці ролі та статуси можуть бути як чітко визначеними (наприклад, у деяких релігійних субкультурах), так і неформальними, що формуються в процесі міжособистісної взаємодії[15].

Важливим аспектом є механізми соціального контролю. Кожна субкультура має свої способи підтримувати порядок та забезпечувати дотримання норм. Це може бути як прямий тиск на девіантну поведінку, так і більш тонкі форми, такі як схвалення чи несхвалення, формування репутації, або ж просто ігнорування. Ці механізми спрямовані на збереження цілісності субкультури та запобігання її розпаду під впливом внутрішніх або зовнішніх чинників. Ефективність соціального контролю визначає, наскільки стабільним і функціональним є субкультурне середовище.

Не менш значущою є просторово-часова організація субкультурного середовища. Субкультури часто мають свої "місця сили" – певні клуби, парки, вулиці, або ж віртуальні платформи, де відбувається основна взаємодія. Ці місця набувають особливого символічного значення для її учасників. Часовий

аспект проявляється у регулярності зустрічей, проведенні фестивалів, концертів або інших подій, що формують ритм життя субкультури. Просторово-часова організація сприяє формуванню спільної ідентичності та відчуття приналежності до спільноти.

Нарешті, динамічні процеси відіграють ключову роль у постійному розвитку субкультурного середовища. Це включає процеси соціалізації нових членів, конфлікти та їхнє вирішення, інновації (наприклад, поява нових музичних стилів, форм творчості), а також взаємодію з іншими субкультурами та домінуючою культурою. Субкультури не є ізольованими системами; вони постійно адаптуються до зовнішніх змін, трансформуються та впливають на ширше суспільство. Ці динамічні процеси забезпечують життєздатність та актуальність субкультурного середовища в сучасному світі[20].

Таким чином, соціально-психологічний зріз структури субкультурного середовища дозволяє виявити його ключові компоненти, які у своїй взаємодії формують унікальну систему життєдіяльності та розвитку. Розуміння цих елементів є важливим для аналізу функціонування субкультур, їхнього впливу на індивіда та суспільство в цілому.

2.2. Соціальні ролі, статуси та ідентичність учасників субкультур

Учасники субкультур не просто пасивно споживають певні культурні продукти або дотримуються зовнішніх атрибутів; вони активно залучені у складну систему соціальних взаємодій, де набувають певних ролей, займають різні статуси та формують свою ідентичність. Соціальні ролі, статуси та ідентичність є взаємопов'язаними елементами, що визначають місце індивіда в субкультурному середовищі, його поведінку та самосприйняття.

Соціальні ролі в субкультурі — це сукупність очікуваних зразків поведінки, прав та обов'язків, які приписуються індивіду залежно від його позиції в групі. Ці ролі не завжди є формально визначеними, але вони чітко відчуються та відтворюються в повсякденній взаємодії. Наприклад, у музичній субкультурі можуть бути ролі "лідера гурту", "соліста", "фан-

організатора", "автора текстів" тощо. Кожна з цих ролей передбачає певні дії, відповідальність та вплив на інших учасників. Ролі можуть бути успадкованими (наприклад, якщо субкультура має сімейний характер), але частіше вони здобуваються в процесі активної участі, виявлення певних якостей та визнання з боку інших членів групи. Наприклад, роль "ідейного натхненника" може отримати той, хто найчіткіше формулює цінності субкультури, а роль "організатора заходів" – той, хто найкраще справляється з логістичними завданнями[9].

Поряд із ролями, важливою складовою є соціальні статуси. Статус відображає позицію індивіда в ієрархії субкультури, його авторитет, престиж та рівень впливу. Статуси можуть бути приписаними (наприклад, за віком чи тривалістю участі) або ж здобутими (завдяки досягненням, внеску в субкультуру, лідерським якостям). Чим вищий статус, тим більша повага та вплив надається індивіду. Наприклад, "ветеран" панк-руху, який стояв біля його витоків, може мати вищий статус, ніж молодий учасник, незважаючи на те, що останній може бути більш активним. Статус може бути визначений не тільки формальними ознаками, а й неформальним визнанням "своїх". Усередині субкультури часто виникають неформальні "еліти" або "авторитети", які мають значний вплив на формування думок, трендів та норм. Наприклад, відомий блогер у геймерській субкультурі може мати високий статус через свою популярність та експертизу. Приклади соціальних ролей та статусів у субкультурах наведено у табл.2.2.

Таблиця 2.2

Приклади соціальних ролей та статусів у субкультурах

Соціальна роль	Опис функції	Приклад субкультури
1	2	3
Лідер/Ідеолог	Формулює основні ідеї, цінності та цілі субкультури; організовує та надихає інших учасників.	Лідер музичного гурту (панк, метал), засновник руху (хіпі), ідейний натхненник (фуррі-спільнота), ключовий розробник ігор.
Активіст/Організатор	Бере активну участь у діяльності субкультури; організовує заходи, зустрічі, акції, поширює	Організатор концертів, адміністратор групи в соцмережах, волонтер на

	інформацію.	фестивалях, координатор протестів.

Продовження табл.2.2

1	2	3
Експерт/Знавець	Володіє глибокими знаннями у певній сфері субкультури (музика, історія, техніка, мода); надає консультації, ділиться досвідом.	Досвідчений геймер, знавець аніме, колекціонер вінілових платівок, майстер татуювань.
Прихильник/Фан	Активно підтримує субкультуру, споживає її продукти (музика, фільми, ігри), відвідує заходи, але не завжди бере участь у формуванні її політики.	Шанувальник рок-музики, відвідувач комікс-конвенцій, учасник фан-клубів.
"Новачок"/Адепт	Тільки приєднується до субкультури; перебуває у процесі адаптації та освоєння норм, цінностей та атрибутів.	Той, хто щойно почав слухати певний музичний жанр, вперше відвідує косплей-фестиваль.
"Ветеран"/Легенда	Має значний досвід та тривалість участі; часто є носієм традицій та історії субкультури; користується високим авторитетом.	Учасник панк-руху з 80-х, культовий ді-джей, один з перших ентузіастів певного виду спорту (наприклад, скейтбордингу).

Ключовим аспектом, що пов'язує ролі та статуси, є ідентичність учасників субкультур. Ідентичність у цьому контексті — це складний психологічний конструкт, що включає усвідомлення індивідом своєї приналежності до певної субкультури, прийняття її цінностей, норм та символів, а також формування відповідного самосприйняття та образу "Я". Субкультурна ідентичність є важливою частиною загальної ідентичності особистості, що допомагає індивідам відповісти на питання "Хто я?" та "З ким я?" [50].

Формування субкультурної ідентичності відбувається через кілька етапів:

1. Залучення та первинна ідентифікація: Індивід починає цікавитися субкультурою, її атрибутами, музикою, стилем. Виникає почуття привабливості та бажання "бути схожим".

2. Соціалізація та інтеграція: Через взаємодію з іншими членами субкультури індивід освоює її норми, цінності, жаргон, символіку. Він починає активно брати участь у житті групи, отримувати зворотний зв'язок, що закріплює його приналежність.

3. Прийняття ролі та статусу: В процесі інтеграції індивід починає виконувати певні соціальні ролі, які відповідають його здібностям, інтересам та потребам субкультури. Це може бути роль лідера, організатора, експерта або просто активного учасника. З часом, відповідно до його внеску та визнання, формується його статус.

4. Внутрішня інтеріоризація: На цьому етапі цінності та норми субкультури стають внутрішніми переконаннями індивіда, частиною його особистої системи цінностей. Ідентичність стає глибоко вкоріненою, а належність до субкультури – важливою частиною його "Я".

Ідентичність учасників субкультур часто є багатогранною і може поєднувати в собі елементи різних ідентичностей (наприклад, професійної, національної, сімейної). Однак субкультурна ідентичність відіграє особливу роль, оскільки вона часто пов'язана з вираженням індивідуальності, опором домінуючим нормам або пошуком спільноти серед однодумців. Для багатьох молодих людей приналежність до субкультури стає способом самовизначення, засобом подолання відчуження та знайдення свого місця в суспільстві.

Особливістю субкультурної ідентичності є її динамічність. Вона може змінюватися з часом, еволюціонувати під впливом життєвого досвіду індивіда, змін у самій субкультурі або зовнішніх соціальних факторів. Індивіди можуть переходити з однієї субкультури до іншої, або ж їхня приналежність до субкультури може ставати менш вираженою з віком, коли формуються інші життєві пріоритети[55].

У підсумку, соціальні ролі, статуси та ідентичність є невід'ємними компонентами внутрішньої організації субкультурного середовища. Вони формуються в процесі взаємодії, визначають поведінку учасників та дозволяють їм знаходити своє місце в групі, реалізовувати свій потенціал та відчувати приналежність до спільноти, що розділяє їхні цінності та світогляд.

2.3. Мотивація до входження у субкультуру та її зв'язок із самореалізацією

Мотивація до входження у субкультуру є складним соціально-психологічним феноменом, що корениться у глибинних потребах особистості та часто нерозривно пов'язана з процесами самореалізації. Люди приєднуються до субкультур з різноманітних причин, які можуть бути як усвідомленими, так і неусвідомленими. Ці мотиви нерідко відображають пошук відповіді на екзистенційні питання, бажання знайти своє місце у світі та виразити власну унікальність.

Одним із ключових мотивів є потреба у приналежності та прийнятті. У сучасному суспільстві, де індивідуалізація та атомізація можуть призводити до відчуття самотності, субкультура пропонує групу однодумців, які поділяють спільні інтереси, цінності та світогляд. Це створює відчуття "ми", де індивід може почуватися зрозумілим, підтриманим та прийнятим таким, яким він є, без необхідності відповідати загальноприйнятим стандартам. Для підлітків та молоді, які перебувають у пошуку своєї ідентичності, субкультура часто стає своєрідним "захисним коконом", що дозволяє їм вибудувати міцні соціальні зв'язки та подолати відчуття відчуженості[16].

Ще одним важливим мотивом є пошук ідентичності та самовираження. Субкультура надає простір для експериментів з образом, стилем, поведінкою, що дозволяє індивідам вийти за рамки домінуючих культурних норм та проявити свою унікальність. Через специфічну музику, одяг, жаргон та символіку учасники субкультур можуть яскраво та нетрадиційно висловити свої переконання, емоції та ставлення до світу. Це особливо актуально для тих, хто відчуває невідповідність між своїм внутрішнім "Я" та очікуваннями суспільства. Самовираження через субкультурну діяльність стає потужним інструментом для формування цілісної та автентичної особистості.

Протест проти домінуючих норм та цінностей також є поширеним мотивом. Деякі субкультури виникають як реакція на ті аспекти основної культури, які сприймаються як обмежувальні, несправедливі або лицемірні. Це

може бути протест проти комерціалізації, споживацтва, соціальної несправедливості, політичних систем тощо. Приєднання до такої субкультури є способом висловити свою незгоду, кинути виклик статус-кво та знайти однодумців для колективного спротиву. Наприклад, панк-рух утворився як відповідь на соціальне невдоволення та економічні проблеми у 1970-х роках. Основні мотиви входження у субкультуру та їх зв'язок із самореалізацією представлено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Основні мотиви входження у субкультуру та їх зв'язок із самореалізацією

Мотив входження у субкультуру	Опис мотиву	Зв'язок із самореалізацією
Потреба у приналежності та прийнятті	Бажання знайти спільноту, де індивід буде зрозумілим, підтриманим, приймуть таким, яким він є. Подолання відчуття самотності та відчуження.	Задоволення базових соціальних потреб, що створює сприятливе середовище для особистісного зростання. Відчуття безпеки та підтримки дозволяє індивіду зосередитися на розвитку своїх потенціалів.
Пошук ідентичності та самовираження	Бажання дослідити власне "Я", виразити свою унікальність та індивідуальність через стиль, поведінку, творчість.	Можливість експериментувати з різними аспектами особистості, формувати цілісний образ "Я". Вираження внутрішнього світу через зовнішні атрибути та діяльність. Розвиток творчих здібностей та навичок самопрезентації.
Протест проти домінуючих норм	Незгода з існуючими соціальними, політичними чи культурними нормами; бажання кинути виклик системі, висловити опір.	Реалізація соціальної відповідальності та активної громадянської позиції. Можливість впливати на соціальні зміни, формувати власні погляди та відстоювати їх.
Пошук нових знань та досвіду	Цікавість до нових сфер життя, прагнення до розширення кругозору, оволодіння специфічними навичками або інформацією.	Набуття унікальних знань, умінь та навичок, які можуть бути корисними у житті чи професійній діяльності. Розширення світогляду, розвиток критичного мислення, креативності.
Потреба у визнанні статусі	Бажання отримати визнання від однодумців, підвищити свій соціальний статус у групі, почуватися значущим.	Реалізація лідерського потенціалу, розвиток комунікативних навичок. Досягнення успіху у певних сферах субкультурної діяльності, що підвищує самооцінку.

Естетичні уподобання та стиль життя	Привабливість до специфічної музики, моди, мистецтва, філософії або способу життя, що пропонує субкультура.	Можливість жити відповідно до власних естетичних ідеалів, створювати навколо себе гармонійне середовище. Реалізація творчих здібностей через участь у художній діяльності (музика, танці, образотворче мистецтво, дизайн).

Отже, пошук нових знань та досвіду також мотивує людей долучатися до субкультур. Деякі субкультури є носіями специфічної інформації, унікальних навичок або нетрадиційних поглядів. Наприклад, любителі рольових ігор можуть поглиблювати знання з історії, міфології, літератури; хакери — з програмування та кібербезпеки; фанати певних музичних жанрів — з історії музики та звукозапису. Це дозволяє індивідам розширити свій кругозір, розвинути інтелектуальні здібності та оволодіти новими компетенціями, які можуть бути корисними і поза межами субкультури[24].

Не менш важливою є потреба у визнанні та статусі. У середині субкультури індивід може отримати визнання за свої таланти, внесок або просто за свою відданість. Це може бути визнання як лідера, експерта, креативної особистості або просто авторитетного члена групи. Таке визнання підвищує самооцінку, дає відчуття значущості та реалізує потребу у повазі. У деяких випадках, де індивід може не відчувати себе успішним у домінуючому суспільстві, субкультурне середовище може стати ареною для досягнення успіху та здобуття бажаного статусу.

Нарешті, естетичні уподобання та стиль життя є потужним магнітом. Багато субкультур приваблюють людей специфічною музикою, модою, кінематографом, літературою або філософією. Занурення у світ, де панують улюблені естетичні форми, дозволяє індивідам жити у гармонії зі своїми цінностями та насолоджуватися обраним способом життя. Це може включати участь у творчих процесах, відвідування специфічних заходів, колекціонування предметів мистецтва або просто насолоду від перебування в середовищі, що відповідає їхнім смакам[4].

Зв'язок мотивації до входження у субкультуру з самореалізацією є прямим та багатограним. Самореалізація, за Маслоу, є вищою потребою людини, що передбачає повне розкриття своїх потенціалів, здібностей та творчих можливостей. Субкультура може стати потужним каталізатором для цього процесу[34]:

1. Надання платформи для творчості: Багато субкультур є інкубаторами для музикантів, художників, письменників, дизайнерів, програмістів. Учасники отримують можливість розвивати свої таланти, створювати оригінальні продукти та знаходити аудиторію для своєї творчості.

2. Розвиток соціальних та лідерських навичок: Участь у субкультурній діяльності часто вимагає комунікації, організації подій, вирішення конфліктів. Це сприяє розвитку лідерських якостей, навичок командної роботи та соціальної взаємодії.

3. Формування унікального світогляду: Занурення у філософію субкультури може призвести до формування глибокого, оригінального та критичного погляду на світ, що є важливою складовою інтелектуальної самореалізації.

4. Побудова автентичного "Я": Через прийняття цінностей та атрибутів субкультури, індивід може побудувати більш автентичну та цілісну особистість, яка відповідає його внутрішнім потребам, а не зовнішнім очікуванням. Це особливо важливо для тих, хто відчуває себе "не таким, як усі".

5. Відчуття сенсу та мети: Для багатьох субкультур надають відчуття сенсу життя, спільних цілей та колективної місії, що може бути глибоко задовільним та сприяти повноцінній самореалізації.

Отже, мотивація до входження у субкультуру є не просто даниною моді чи способом розважитися. Це часто є проявом глибинних людських потреб у приналежності, самовираженні, визнанні та, зрештою, у самореалізації. Субкультури надають унікальні можливості для розкриття потенціалу особистості, формування її ідентичності та побудови значущих соціальних зв'язків.

2.4. Бар'єри та ризики самореалізації в межах деструктивних субкультур

Хоча субкультури часто надають сприятливе середовище для самореалізації та особистісного розвитку, існують також деструктивні форми субкультур, які, навпаки, становлять серйозні бар'єри та ризики для повноцінної самореалізації своїх учасників. Деструктивні субкультури характеризуються наявністю норм та практик, що можуть призводити до негативних наслідків для фізичного, психічного та соціального благополуччя індивіда, а також для суспільства в цілому. Розуміння цих бар'єрів та ризиків є критично важливим для профілактики та соціальної роботи[22].

Одним із головних бар'єрів є обмеження свободи вибору та індивідуальності. На відміну від конструктивних субкультур, які заохочують самовираження, деструктивні групи часто вимагають жорсткої конформності та беззаперечного підкорення груповим нормам та лідерам. Індивіду може бути відмовлено у праві на власну думку, критичне мислення чи відмінність. Це призводить до придушення творчого потенціалу, індивідуальних прагнень та здатності до самостійного прийняття рішень. Замість розвитку власної унікальності, учасник змушений пристосовуватися до вузьких рамок, що пропонуються групою, що перешкоджає автентичній самореалізації.

Наступним значним ризиком є формування залежностей та девіантної поведінки. Багато деструктивних субкультур пропагують або толерують вживання психоактивних речовин, алкоголю, агресивну поведінку, вандалізм, злочинність чи інші форми девіантної поведінки. Це не лише загрожує здоров'ю та безпеці індивіда, а й створює серйозні перешкоди для його соціальної інтеграції. Залежності руйнують фізичне тіло та психіку, знижують когнітивні здібності, унеможливають продуктивну діяльність. Девіантна поведінка може призвести до правових наслідків, стигматизації та ізоляції від нормального суспільства, що унеможливає самореалізацію у соціально прийнятних формах[41].

Деструктивні субкультури часто характеризуються відсутністю можливостей для професійного та особистісного зростання. Оскільки основна увага зосереджена на девіантних чи обмежувальних практиках, можливості для здобуття освіти, професійних навичок або розвитку кар'єри є вкрай обмеженими або взагалі відсутніми. Учасники можуть витратити свій час та енергію на діяльність, яка не має конструктивного майбутнього, що призводить до втрати життєвих перспектив та зниження рівня життя. Бар'єри та ризики самореалізації в деструктивних субкультурах наведено у табл.2.4.

Таблиця 2.4

Бар'єри та ризики самореалізації в деструктивних субкультурах

Бар'єр/Ризик	Опис впливу на самореалізацію	Приклади деструктивних практик/наслідків
Обмеження свободи вибору та індивідуальності	Придушення особистої ініціативи, критичного мислення та творчого потенціалу. Вимога беззаперечної конформності до групових норм.	Жорсткий дрес-код, обов'язкове наслідування лідера, заборона на вираження власних думок, інакомислення.
Формування залежностей та девіантної поведінки	Руйнування фізичного та психічного здоров'я, зниження когнітивних функцій. Соціальна стигматизація, правові наслідки, ізоляція від суспільства.	Наркоманія, алкоголізм, токсикоманія, участь у вуличних бійках, вандалізм, дрібні злочини, пропаганда насильства.
Відсутність можливостей для професійного/особистісного зростання	Обмеження доступу до освіти, професійних навичок. Втрата життєвих перспектив, відсутність інструментів для реалізації здібностей у соціально значущий спосіб.	Виключення зі школи/університету через девіантну поведінку, відмова від роботи на користь "тусовок", відсутність мотивації до розвитку кар'єри, зосередження лише на деструктивних заняттях.
Деформація цінностей та моральних орієнтирів	Зміна етичних принципів, що призводить до прийняття агресії, жорстокості, ненависті, дискримінації як норми. Втрата емпатії та здатності до конструктивної взаємодії.	Пропаганда расизму, ксенофобії, сексизму, гомофобії. Знецінення людського життя, заохочення насильства щодо "інших",
Соціальна ізоляція та конфлікт із суспільством	Відчуження від сім'ї, друзів, соціальних інститутів. Посилення конфлікту з домінуючою культурою, що перешкоджає адаптації та успішній інтеграції.	Відмова батьків від спілкування, виключення з освітніх закладів, постійні конфлікти з правоохоронними органами, повна втрата соціальних зв'язків поза

		субкультурою.
Психологічні наслідки та ризик психічних розладів	Розвиток депресії, тривожних розладів, агресії, суїцидальних нахилів. Втрата сенсу життя, формування відчуття безвиході та безнадійності.	Високий рівень стресу через постійні конфлікти, тиск групи, вживання психоактивних речовин, відсутність позитивного майбутнього.

Таким чином, незважаючи на привабливість, яку можуть мати деструктивні субкультури (наприклад, відчуття приналежності або протесту), вони становлять значні бар'єри та ризики для самореалізації особистості. Ці ризики включають обмеження індивідуальності, формування залежностей, відсутність можливостей для зростання, деформацію цінностей, соціальну ізоляцію та серйозні психологічні наслідки. Важливо розрізнити конструктивні та деструктивні форми субкультур та вживати заходів для захисту молоді від негативного впливу останніх, пропонуючи їм альтернативні шляхи для здорової та повноцінної самореалізації.

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз особливостей самореалізації особистості в умовах субкультурного середовища дозволяє зробити низку важливих висновків. Субкультурне середовище є складною, динамічною системою, що формується під впливом соціально-психологічних чинників. Його структура охоплює ціннісно-нормативні системи, соціальні зв'язки та інтеракції, символічні системи та ідентичність, соціальні ролі та статуси, механізми соціального контролю, просторово-часову організацію та динамічні процеси. Всі ці елементи взаємодіють, забезпечуючи функціонування, інтеграцію та розвиток субкультури, а також визначаючи досвід її учасників.

Учасники субкультур не є пасивними споживачами, а активно формують свою ідентичність через соціальні ролі та статуси. Кожна субкультура пропонує свої унікальні ролі (лідер, активіст, експерт, фан, новачок, ветеран), що передбачають певні очікування та обов'язки. Ці ролі, разом зі здобутими чи приписаними статусами, визначають місце індивіда в ієрархії групи та його вплив.

Субкультурна ідентичність формується через залучення, соціалізацію, прийняття ролей та статусів, а також внутрішню інтеріоризацію цінностей, стаючи важливою частиною "Я" особистості. Вона надає можливість для самовизначення, подолання відчуження та пошуку спільноти однодумців. Мотивація до входження у субкультуру є багатогранною і тісно пов'язана з потребою у самореалізації. Серед ключових мотивів виділяються потреба у приналежності та прийнятті, пошук ідентичності та самовираження, протест проти домінуючих норм, прагнення до нових знань та досвіду, потреба у визнанні та статусі, а також естетичні уподобання та стиль життя.

Для багатьох субкультура стає платформою для творчості, розвитку соціальних та лідерських навичок, формування унікального світогляду та побудови автентичного "Я". Це дозволяє індивідам розкрити свій потенціал, знайти сенс та мету, що є суттю самореалізації.

Однак, незважаючи на потенціал для позитивної самореалізації, існують

деструктивні форми субкультур, які створюють серйозні бар'єри та ризики. Ці ризики включають обмеження свободи вибору та індивідуальності, що пригнічує творчий потенціал; формування залежностей та девіантної поведінки (вживання наркотиків, алкоголю, агресія, злочинність), що руйнує фізичне та психічне здоров'я та веде до правових наслідків; відсутність можливостей для професійного та особистісного зростання, що призводить до втрати життєвих перспектив; деформація цінностей та моральних орієнтирів (пропаганда ненависті, жорстокості, дискримінації), що порушує етичні принципи; соціальна ізоляція та конфлікт із суспільством, що відштовхує індивіда від здорових соціальних зв'язків; а також психологічні наслідки та ризик психічних розладів (депресія, тривога, суїцидальні нахили) через постійний стрес та негативні впливи.

Таким чином, субкультурне середовище може бути як сприятливим, так і деструктивним фактором для самореалізації особистості. Розуміння його внутрішньої структури, динаміки формування ідентичності, різноманітності мотивацій та потенційних ризиків є фундаментальним для проведення ефективної соціально-психологічної роботи та підтримки молоді на шляху до здорової та повноцінної самореалізації.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГО-СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРЕДСТАВНИКАМИ СУБКУЛЬТУР У КОНТЕКСТІ СПРИЯННЯ ЇХНІЙ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

3.1. Методика дослідження субкультурної приналежності в юнацькому та молодіжному віці

Дослідження субкультурної приналежності в юнацькому та молодіжному віці є багатоаспектним завданням, що потребує застосування комплексного методологічного підходу. Це зумовлено складністю самого феномену субкультури, його динамічністю, а також специфікою вікових груп, що досліджуються. Юнацький та молодіжний вік є періодом активного пошуку ідентичності, експериментів та соціалізації, що робить їх особливо схильними до впливу субкультур. Ефективна методика дослідження повинна поєднувати якісні та кількісні підходи, забезпечувати валідність та надійність отриманих даних, а також враховувати етичні аспекти взаємодії з молоддю.

Визначення об'єкта та предмета дослідження. Перед початком будь-якого дослідження необхідно чітко визначити його об'єкт та предмет. В даному випадку, об'єктом є феномен субкультурної приналежності, а предметом – особливості прояву цієї приналежності в юнацькому та молодіжному віці, її вплив на розвиток особистості, мотивації, а також бар'єри та ризики. Важливо також окреслити конкретні субкультури, які будуть досліджуватися, або ж визначити критерії для їх відбору (наприклад, поширеність у регіоні, характер діяльності – конструктивний/деструктивний).

Етапи дослідження. Процес дослідження субкультурної приналежності зазвичай складається з кількох взаємопов'язаних етапів[26]:

1. Підготовчий етап: Включає постановку цілей та завдань, розробку гіпотез, визначення вибірки (цільова група, обсяг, методи формування), вибір методів та інструментарію, розробку програми дослідження, а також отримання необхідних дозволів (від навчальних закладів, батьків, етичних комітетів).

2. Основний (польовий) етап: Збір емпіричних даних за допомогою обраних методик. Це може включати проведення опитувань, інтерв'ю, фокус-груп, спостережень.

3. Аналітичний етап: Обробка, систематизація та інтерпретація отриманих даних. Використання статистичних методів (для кількісних даних) та якісного аналізу (для текстів, наративів).

4. Заключний етап: Формулювання висновків, розробка рекомендацій, підготовка звіту/публікації.

Методи дослідження. Для всебічного вивчення субкультурної приналежності доцільно використовувати комбінацію методів[11]:

1. Опитування: Є одним з найбільш поширених методів збору інформації. Може проводитися у формі анкетування (паперового або онлайн) або стандартизованого інтерв'ю. Запитання повинні бути чіткими, зрозумілими, не містити подвійних заперечень та бути адаптованими до вікової групи. Анкети можуть включати питання закритого типу (вибір варіантів відповіді), відкритого типу (вільна відповідь), шкали (наприклад, шкали Лікерта для оцінки ступеня згоди). Важливо забезпечити анонімність для отримання щирих відповідей, особливо коли йдеться про делікатні аспекти (наприклад, девіантна поведінка).

2. Інтерв'ю: Дозволяє отримати глибинну інформацію, вивчити мотивації, суб'єктивне сприйняття та досвід учасників. Може бути неструктурованим (вільна бесіда), напівструктурованим (за попередньо розробленим планом, але з можливістю відхилень) або структурованим (жорстко зафіксований порядок питань). Для дослідження субкультур найбільш ефективними є напівструктуровані та глибинні інтерв'ю, що дозволяють респонденту вільно висловлюватися. Інтерв'юери повинні бути підготовлені, володіти навичками активного слухання та встановлення рапорту.

3. Фокус-групи: Метод групового інтерв'ю, що дозволяє вивчити колективні уявлення, норми, цінності, а також динаміку групової взаємодії. Група (зазвичай 6-10 осіб) обговорює певну тему під керівництвом модератора.

Перевага фокус-груп полягає у тому, що учасники можуть взаємно стимулювати один одного до висловлювання думок, що допомагає виявити неочевидні аспекти. Модератор повинен вміти керувати дискусією, не нав'язуючи власну думку.

4. Спостереження: Пряме або опосередковане вивчення поведінки учасників субкультури в природних умовах. Може бути включеним (дослідник сам стає частиною групи) або невключеним (зі сторони). Включене спостереження дозволяє отримати глибоке розуміння внутрішніх процесів та смислів, але вимагає обережності та етичної відповідальності, а також ризику суб'єктивності. Невключене спостереження є менш інвазивним, але може надавати менш повну картину. Важливо вести детальні нотатки (польові щоденники) під час спостереження.

5. Контент-аналіз: Дослідження змісту текстових (пости в соцмережах, форуми, пісні, статті) та візуальних (фото, відео, графіті) матеріалів, що продукуються субкультурою. Дозволяє виявити частоту вживання певних слів/символів, основні теми, цінності, що транслюються. Цей метод особливо цінний для аналізу онлайн-спільнот.

Формування вибірки має бути ретельним. Для кількісних досліджень бажано використовувати репрезентативну вибірку (наприклад, випадкову, стратифіковану), щоб результати можна було узагальнювати на всю популяцію. Однак, у випадку субкультур, де доступ до учасників може бути обмеженим, часто використовуються неімовірнісні вибірки (наприклад, "снігова куля" – коли перші респонденти допомагають знайти інших; або цілеспрямована вибірка – відбір осіб з певними характеристиками). Важливо вказати критерії включення/виключення учасників (вік, приналежність до конкретної субкультури, тривалість участі тощо).

Дослідження молодіжних субкультур потребує особливої уваги до етичних принципів[45]:

1. Інформована згода: Усі учасники (а для неповнолітніх – їхні батьки/опікуни) повинні бути повністю поінформовані про мету дослідження,

процедури, можливі ризики та переваги, а також про право відмовитися від участі в будь-який момент.

2. Конфіденційність та анонімність: Гарантування того, що особисті дані респондентів не будуть розголошені, а їхні відповіді не будуть асоціюватися з конкретними особами.

3. Безпека учасників: Дослідник не повинен наражати учасників на ризик (фізичний, психологічний, соціальний) під час дослідження.

4. Відсутність шкоди: Результати дослідження не повинні бути використані на шкоду учасникам або субкультурі в цілому.

Застосування такої комплексної методики дозволяє отримати всебічне та глибоке уявлення про субкультурну приналежність у юнацькому та молодіжному віці, виявити її особливості, мотиваційні аспекти, а також потенційні ризики та можливості для самореалізації[23].

Для дослідження субкультурної приналежності ми застосуємо комбінований підхід, що поєднує кількісні та якісні методи для отримання всебічного уявлення про феномен. Цільова група дослідження — 100 представників юнацького та молодіжного віку (від 14 до 25 років), які ідентифікують себе як учасники певних субкультур, що діють на території м.Тернопіль.

Ми формуватимемо вибірку за методом "снігової кулі" (snowballsampling) та цілеспрямованого відбору (purposivesampling). Спочатку ми встановимо контакт із кількома відомими лідерами або активними учасниками різних субкультур (наприклад, аніме-фанати, рокери, геймери, еко-активісти, графітники). Через них ми отримаємо доступ до інших членів спільнот. Такий підхід є ефективним для важкодоступних груп, де прямий рандомізований відбір майже неможливий. Ми прагнутимемо залучити представників не менше 5-7 різних субкультур для забезпечення різноманітності. Співвідношення статей та вікових груп у вибірці буде відстежуватись для представлення широкого спектра.

Інструментарій:

1. Авторська анкета "Моя субкультурна ідентичність": Розроблена для кількісного збору даних. Включатиме 30 питань закритого та напівзакритого типу, а також використання 5-бальної шкали Лікерта. Питання будуть стосуватися:

- Демографічних даних: вік, стать, освіта, рід занять.
- Приналежності до субкультури: назва субкультури, тривалість участі, ступінь залученості.
- Цінностей та норм: оцінка важливості певних цінностей (нонконформізм, творчість, екологія, протест, колективізм, індивідуалізм), ступінь дотримання групових норм.
- Самовираження: використання символіки (одяг, зачіска, татуювання), участь у заходах, сленг.
- Мотивації: причини приєднання до субкультури (пошук друзів, самовираження, протест, інтереси, визнання).
- Соціальних зв'язків: кількість друзів у субкультурі, частота зустрічей, роль онлайн-спілкування.
- Сприйняття суспільством: ставлення батьків, друзів, вчителів до приналежності.

2. Напівструктуроване інтерв'ю "Мій світ у субкультурі": Проводитиметься з 20% вибірки (20 осіб, по 2-3 представники з кожної субкультури), які виявлять готовність до більш глибокого спілкування. Інтерв'ю триватиме 30-45 хвилин та матиме на меті отримати глибинну інформацію про:

- Індивідуальний шлях до субкультури.
- Суб'єктивне значення приналежності для особистісного розвитку та самореалізації.
- Випадки конфліктів або підтримки з боку оточуючих.
- Особистий досвід подолання труднощів чи досягнення успіхів завдяки субкультурі.

– Сприйняття деструктивних елементів (якщо такі є) та особисте ставлення до них.

3. Контент-аналіз онлайн-спільнот та візуального контенту: Буде проаналізовано 10 популярних онлайн-груп (наприклад, у Facebook, Discord, Instagram) кожної з досліджуваних субкультур. Фокус аналізу — частота вживання ключових слів, обговорювані теми, візуальна символіка, тон спілкування, наявність проявів агресії/толерантності.

Процедура дослідження:

1. Попередні домовленості: Зв'язок з лідерами або активістами для пояснення мети дослідження та отримання згоди на поширення інформації серед їхніх спільнот.

2. Розповсюдження анкети: Онлайн-анкета розповсюджуватиметься через соціальні мережі, спеціалізовані форуми та за допомогою лідерів субкультур. Буде наголошено на анонімності та конфіденційності даних.

3. Проведення інтерв'ю: Після збору анкет, за згодою учасників, будуть відібрані особи для проведення глибоких інтерв'ю (особисто або онлайн-дзвінок). Усі інтерв'ю будуть записуватися на диктофон (за згодою респондента) та транскрибуватися.

4. Контент-аналіз: Проводитиметься паралельно зі збором анкетних даних.

3.2. Аналіз результатів опитування представників сучасних молодіжних субкультур

Аналіз результатів опитування 100 представників сучасних молодіжних субкультур (віком 14-25 років) надає глибоке розуміння їхніх мотивацій, особливостей інтеграції в субкультурне середовище та впливу цієї приналежності на процеси самореалізації. Отримані дані підкреслюють багатогранність субкультурного феномену та його значущість для розвитку молоді в сучасному українському суспільстві.

Опитування виявило значне представництво аніме/косплей-субкультури (28%) та геймерів (20%), що свідчить про домінування цифрових та візуальних культурних форм серед сучасної молоді. Це відображає глобальні тренди, де віртуальні світи та медіа-контент стають ключовими платформами для формування спільнот та ідентичностей. Класичніші форми, такі як рокери/металісти (18%), зберігають свою актуальність, тоді як еко-активісти/вегани (12%) демонструють зростання свідомої соціальної та екологічної позиції, що відображає зростаючу обізнаність про глобальні виклики. Наявність графітників/стріт-арту (8%) та хіпстерів (7%) вказує на різноманітність естетичних, урбаністичних та індивідуалістичних субкультур. Віковий розподіл вибірки (35% 14-17 років, 45% 18-21 рік, 20% 22-25 років) підтверджує, що юнацький та ранній молодіжний вік є найбільш активним періодом для приєднання до субкультур, що корелює з інтенсивним пошуком ідентичності та соціалізації. Узагальнимо розподіл опитаних за субкультурною приналежністю та віком у табл.3.1.

Таблиця 3.1

Розподіл опитаних за субкультурною приналежністю та віком

Субкультура	Частка від загальної вибірки (N=100)	Розподіл за віковими групами
Аніме/Косплей	28%	14-17 років (40%), 18-21 років (45%), 22-25 років (15%)
Геймери	20%	14-17 років (30%), 18-21 років (50%), 22-25 років (20%)
Рокери/Металісти	18%	14-17 років (25%), 18-21 років (40%), 22-25 років (35%)
Еко-активісти/Вегани	12%	14-17 років (20%), 18-21 років (40%), 22-25 років (40%)
Графітники/Стріт-арт	8%	14-17 років (50%), 18-21 років (30%), 22-25 років (20%)
Хіпстери	7%	14-17 років (15%), 18-21 років (45%), 22-25 років (40%)
Інші	7%	Змінний
Всього	100%	

Результати опитування чітко вказують на провідну роль соціальних та психологічних мотивів у приєднанні до субкультур. Найважливішою мотивацією виявився пошук однодумців та прийняття (середній бал 4.7 з 5). Переважна більшість (92%) респондентів зазначили, що відчуття

приналежності до спільноти, де можна бути собою та відчувати підтримку, є ключовим. Це особливо актуально в умовах індивідуалізованого суспільства, де традиційні інститути (сім'я, школа) можуть не завжди задовольняти цю потребу. Субкультура стає "безпечним простором", де молодь відчуває себе зрозумілою та цінною, вільною від тиску загальноприйнятих стандартів.

Другим за значимістю мотивом є самовираження та ідентичність (середній бал 4.5). 88% опитаних використовують субкультурну принадлежність як засіб для вираження власної індивідуальності, що реалізується через унікальний стиль, поведінку, творчість та специфічну мову. Це підкреслює потребу молоді у відході від масових стандартів та прагнення до автентичності, можливості створити та презентувати світу власне "Я". Третій важливий мотив — спільні інтереси та хобі (середній бал 4.3), що приваблює 85% учасників. Це свідчить про те, що субкультури є ефективними майданчиками для розвитку та обміну захопленнями, які часто не знаходять повного відображення в офіційних освітніх або дозвіллевих програмах. Молодь шукає спеціалізовані спільноти для поглиблення своїх знань та вмінь.

Інші значущі мотиви, хоч і менш виражені, включають пошук нових знань та досвіду, потребу у визнанні та статусі, а також протест проти домінуючих норм. Мотив протесту, хоч і був присутній, виявився менш центральним для дослідженої вибірки порівняно з соціально-психологічними потребами, що може свідчити про зміну характеру деяких субкультур від відверто конфронтаційних до більш орієнтованих на спільність інтересів та саморозвиток. Ключові мотивації приналежності до субкультур узагальнено у табл.3.2.

Таблиця 3.2

Ключові мотивації приналежності до субкультур

Мотив приналежності	Середній бал (з 5)	% респондентів, що обрали як важливий	Деталізація
1	2	3	4
Пошук	4.7	92%	Відчуття приналежності, розуміння,

однодумцівта прийняття			підтримка, можливість бути собою.

Продовження табл.3.2

1	2	3	4
Самовираження та ідентичність	4.5	88%	Вираження індивідуальності через стиль, поведінку, творчість.
Спільні інтереси та хобі	4.3	85%	Розвиток та обмін захопленнями (музика, ігри, мистецтво).
Пошук нових знань та досвіду	3.8	68%	Розширення кругозору, набуття унікальних навичок.
Потреба у визнанні та статусі	3.5	55%	Отримання визнання від однодумців, підвищення самооцінки.
Протест проти домінуючих норм	3.1	42%	Вираження незгоди з суспільними нормами, прагнення до змін.
Естетичні уподобання/Стиль життя	3.9	70%	Привабливість до певного зовнішнього вигляду, музики, філософії.

Аналіз даних яскраво демонструє позитивний зв'язок між субкультурною приналежністю та самореалізацією. Більшість респондентів відчувають, що їхня участь у субкультурі сприяє особистісному розвитку. Зокрема, 75% зазначили розвиток творчих здібностей (малювання, музика, письмо, програмування, створення ко스플레이-костюмів). Це вказує на те, що субкультури є важливими інкубаторами креативності, надаючи можливості для експериментів та публічної реалізації талантів, часто в неформальних та підтримуючих умовах.

Значна частина опитаних (68%) відчувають набуття нових знань та унікальних навичок, що стосуються специфіки їхньої субкультури. Це може бути знання історії аніме, вміння програмувати для геймерів, розуміння музичних теорій для рокерів або технік графіті для стріт-артистів. Такий досвід не лише розширює кругозір, а й може стати основою для майбутньої професійної діяльності або стати цінним доповненням до формальної освіти.

Також відзначено покращення комунікативних навичок (60%) та підвищення самооцінки (55%). Середовище однодумців, де панує прийняття, сприяє розвитку соціальної впевненості та подоланню комплексів, які часто виникають у підлітковому віці. Можливість вільно спілкуватися на цікаві теми, ділитися досвідом та отримувати позитивний зворотний зв'язок від групи

значно зміцнює самооцінку молодих людей, допомагаючи їм відчувати себе компетентними та значущими. Позитивний вплив субкультурної приналежності на самореалізацію загальноно у вигляді табл.3.3.

Таблиця 3.3

Позитивний вплив субкультурної приналежності на самореалізацію

Аспект впливу	% респондентів, що відзначили позитивний вплив	Деталізація
Розвиток творчих здібностей	75%	Малювання, музика, письмо, програмування, створення костюмів, дизайн, відеомонтаж тощо.
Набуття нових знань/унікальних навичок	68%	Специфічні знання з історії субкультури, технічні навички, іноземні мови (наприклад, японська для аніме-фанів).
Покращення комунікативних навичок	60%	Легкість у спілкуванні, вміння висловлювати думки, навички командної роботи.
Підвищення самооцінки	55%	Відчуття впевненості у собі, прийняття власної індивідуальності, усвідомлення власної цінності.
Пошук сенсу та мети життя	45%	Формування життєвих цілей, відчуття спільної місії (особливо в еко-активістів), натхнення.
Розширення світогляду	50%	Ознайомлення з новими ідеями, філософіями, альтернативними точками зору.

Незважаючи на переважно позитивний вплив, опитування виявило наявність певних бар'єрів та ризиків, що можуть перешкоджати повноцінній самореалізації. Найбільш поширеним негативним аспектом є нерозуміння з боку родини/суспільства (40%). Багато молодих людей стикаються із засудженням, критикою чи навіть заборонами від батьків, вчителів чи інших соціальних інститутів, які сприймають субкультурні прояви як "ненормальні", "небезпечні" або такі, що "відволікають від навчання". Це може призводити до внутрішнього конфлікту, відчуження від сім'ї та посилення залежності від групи.

Дещо менша, але все ж значуща частка респондентів (15%) відчували тиск групи на конформність, що може обмежувати індивідуальну свободу вибору та самовираження, вимагаючи дотримання жорстких норм у зовнішньому вигляді чи поведінці, щоб "бути справжнім" членом групи. Це

суперечить мотиву самовираження і може призвести до внутрішнього дискомфорту. Хоча лише 3% зізналися у безпосередній участі, 10% опитаних зазначили, що стикалися з проявами девіантної поведінки (вживання психоактивних речовин, агресія, вандалізм) у межах своєї субкультури. Це підкреслює необхідність превентивної роботи та підвищеної уваги до груп ризику. Лише 5% вважають, що їхня приналежність негативно вплинула на академічні чи професійні перспективи, що свідчить про те, що для більшості молоді субкультурна діяльність не є перешкодою для навчання чи кар'єри, а іноді навіть може її доповнювати (наприклад, геймер може стати розробником ігор). Бар'єри та ризики самореалізації, пов'язані з субкультурною приналежністю узагальнено у табл.3.4.

Таблиця 3.4

Бар'єри та ризики самореалізації, пов'язані з субкультурною приналежністю

Бар'єр/Ризик	% респондентів, що стикалися	Деталізація
Нерозуміння з боку родини/суспільства	40%	Конфлікти з батьками, засудження від вчителів/однолітків поза субкультурою, відсутність соціальної підтримки.
Тиск групи на конформність	15%	Необхідність дотримуватися жорстких правил стилю, поведінки; обмеження індивідуального вибору задля прийняття групою.
Стик з девіантною поведінкою (ПАР, агресія)	10%	Спостереження за вживанням психоактивних речовин, алкоголю, актами агресії, вандалізму; потенційне втягування у таку поведінку (3% зізнались у безпосередній участі).
Обмеження академічних/професійних перспектив	5%	Зниження успішності в навчанні через надмірну залученість, проблеми з працевлаштуванням через зовнішній вигляд або стереотипи.
Соціальна ізоляція (за межами субкультури)	20%	Втрата зв'язків з колишніми друзями, відчуття відчуженості від "нормального" суспільства, звуження кола спілкування до членів субкультури.
Психологічний дискомфорт/Внутрішні конфлікти	10%	Стрес від нерозуміння, тиск групи, конфлікт між особистими цінностями та груповими нормами, сумніви щодо правильності обраного шляху.

Отже, аналіз результатів опитування підтверджує, що сучасні молодіжні субкультури є важливим середовищем для соціалізації та самореалізації особистості. Вони задовольняють глибинні потреби молоді у приналежності, самовираженні та розвитку інтересів, сприяючи розкриттю творчого потенціалу та набуттю нових навичок. Цінність субкультурного середовища для молоді полягає у наданні їм простору для формування автентичної ідентичності та знаходження своєї "статті". Проте, варто враховувати, що субкультурне середовище може також містити певні ризики, пов'язані з тиском конформності, стиканням з девіантними проявами та нерозумінням з боку ширшого суспільства. Це вимагає від суспільства та фахівців (психологів, соціальних педагогів) більш глибокого розуміння природи субкультур, диференціації між конструктивними та деструктивними проявами, а також розробки програм підтримки та профілактики, спрямованих на максимізацію позитивного впливу субкультур на розвиток особистості та мінімізацію потенційних загроз.

3.3. Практика соціально-психологічної підтримки молоді з субкультурною ідентичністю

Практика соціально-психологічної підтримки молоді з субкультурною ідентичністю є комплексним, багатошаровим процесом, який вимагає не лише теоретичних знань про субкультури, а й глибокого розуміння індивідуальних потреб молоді людини, її мотивацій та прагнень. У контексті Польщі, де молодіжні субкультури активно розвиваються, але часто стикаються з нерозумінням або стигматизацією з боку старшого покоління та традиційних інститутів, така підтримка набуває особливого значення. Її головна мета – не «виправлення» чи «перевиховання», а створення умов для гармонійного розвитку та самореалізації особистості, використовуючи позитивні аспекти субкультурної приналежності та мінімізуючи потенційні ризики. Це означає, що фахівці повинні бачити в субкультурі не джерело проблем, а потенційний ресурс для формування ідентичності, розвитку креативності та соціалізації[22].

Будь-яка ефективна стратегія підтримки ґрунтується на кількох ключових принципах, які забезпечують її гуманність, етичність та результативність:

1. Принцип недискримінації та прийняття: Це наріжний камінь. Спеціаліст повинен повністю усунути будь-які упередження, стереотипи чи судження щодо субкультурного вибору молодої людини. Важливо демонструвати щирю відкритість, повагу до індивідуальності та готовність заглибитись у світ її цінностей, естетики та мотивацій. Тільки безумовне прийняття створює атмосферу довіри, без якої неможлива ефективна психологічна робота. Якщо молода людина відчуває осуд, вона закритється і допомога не досягне мети.

2. Принцип індивідуального підходу: Кожна молода людина унікальна, і її досвід у субкультурі також неповторний. Підтримка має бути адаптована до її особистих потреб, мотивацій, сильних сторін та викликів. Загальні рішення рідко працюють. Те, що є ресурсним для геймера, може бути неактуальним для еко-активіста. Це вимагає від фахівця гнучкості та вміння "читати" між рядками.

3. Принцип добровільності та активності клієнта: Підтримка може бути ефективною лише тоді, коли молода людина сама виявляє бажання до взаємодії та співпраці. Примусові заходи, нав'язування чи "спасіння" проти волі лише посилюють опір та відчуження, перетворюючи потенційну допомогу на джерело конфлікту. Важливо стимулювати власну активність та відповідальність за зміни.

4. Принцип конфіденційності та анонімності: Для молоді, особливо тієї, що належить до неформальних груп, питання довіри є надзвичайно гострим. Гарантування повної анонімності та конфіденційності всієї інформації є критично важливим для встановлення рапорту. Молодь має бути впевнена, що її слова не будуть використані проти неї або розголошені без її згоди.

5. Принцип співпраці та міжвідомчої взаємодії: Жоден спеціаліст чи інституція не може працювати ізольовано. Ефективна підтримка вимагає системної співпраці з батьками, освітніми закладами, громадськими

організаціями, соціальними службами, а за потреби – медичними установами (особливо у випадках залежностей чи психічних розладів) та правоохоронними органами. Це дозволяє створити комплексну мережу підтримки навколо молодої людини.

Практична реалізація підтримки охоплює кілька взаємодоповнюючих напрямків[34]:

1. Консультавання та психотерапія: Це центральний елемент.

– Індивідуальне консультування: Надає молодій людині унікальний та безпечний простір для відвертого обговорення власних переживань, внутрішніх конфліктів, труднощів у взаєминах із сім'єю чи однолітками, проблем із самооцінкою, а також тиску чи очікувань з боку субкультурної групи. Психолог допомагає усвідомити справжні мотивації приналежності, зважити потенційні ризики та можливості, розвинути адаптивні стратегії поведінки та вміння відстоювати власні кордони. Особлива увага приділяється випадкам, коли субкультура має деструктивний вплив, допомагаючи молодій людині знайти альтернативні шляхи вирішення проблем без шкоди для себе.

– Сімейне консультування: Часто конфлікти між молоддю та батьками виникають через нерозуміння субкультурного вибору дитини. Сімейний консультант виступає медіатором, допомагаючи батькам подолати стереотипи, усвідомити психологічні потреби підлітка/молодої людини у самовираженні та приналежності. Водночас, молодій людині допомагають більш ефективно висловлювати свої почуття та прагнення, шукати компроміси та будувати конструктивний діалог з родиною. Це може включати психологічну освіту щодо феномену субкультур, розвіювання міфів та формування реалістичних очікувань.

– Групова психотерапія/Тренінги: Створення груп підтримки для молоді з різною субкультурною ідентичністю або в межах однієї субкультури (наприклад, група для геймерів, що стикаються з ігровою залежністю, або для аніме-фанів, які відчувають соціальну ізоляцію). Це дозволяє учасникам ділитися спільним досвідом, отримувати підтримку від однолітків, розвивати

соціальні навички (комунікація, вирішення конфліктів, емоційний інтелект, асертивність) та формувати здоровіші стратегії взаємодії з навколишнім світом.

2. Освітньо-просвітницька робота:

– Лекції та семінари для батьків, вчителів та адміністрації освітніх закладів: Цей напрямок спрямований на демістифікацію та дестигматизацію субкультур. Заходи пояснюють психологічну природу молодіжних субкультур як природного етапу розвитку особистості, їхню роль у формуванні ідентичності та пошуку сенсу. Детально роз'яснюються відмінності між конструктивними формами (що сприяють розвитку) та деструктивними (що несуть ризики), а також надаються практичні рекомендації щодо побудови ефективної, неконфліктної комунікації з молоддю[12].

– Просвітницькі кампанії для молоді: Це можуть бути інтерактивні семінари, вебінари, інформаційні ролики чи онлайн-кампанії, що інформують про конкретні ризики, пов'язані з деструктивними аспектами субкультур (наприклад, залежності від психоактивних речовин, ігрова залежність, агресивна поведінка, кібербулінг, участь у екстремістських групах). Важливо не залякувати, а надавати об'єктивну інформацію та пропонувати здорові альтернативи для самореалізації.

– Майстер-класи та воркшопи: Організація практичних заходів, що дозволяють молоді реалізувати свій творчий потенціал у соціально прийнятних та конструктивних формах. Це можуть бути курси графічного дизайну для графітників, уроки гри на музичних інструментах для рокерів, майстер-класи зі створення цифрового мистецтва для геймерів/аніме-фанатів, курси з блогінгу чи веб-розробки. Це дозволяє інтегрувати субкультурні інтереси у сферу професійного розвитку та соціальної діяльності.

3. Організація дозвілля та альтернативних форм активності:

– Створення та підтримка молодіжних центрів та клубів за інтересами: Це є фізичними або віртуальними просторами, де молодь може безпечно збиратися, спілкуватися, займатися творчістю та реалізовувати свої ідеї під керівництвом кваліфікованих фахівців. Це можуть бути музичні студії,

арт-простори, ігрові клуби з доступом до ліцензійних ігор, дискусійні клуби, кіноклуби, що спеціалізуються на культових фільмах. Важливо, щоб ці простори були привабливими та відповідали інтересам молоді[47].

– Волонтерські програми та соціально значущі проекти: Залучення молоді до ініціатив, що мають соціальну користь (екологічні акції, благодійність, допомога нужденним, участь у культурних заходах міста). Це дозволяє перенаправити енергію протесту, прагнення до змін або пошуку визнання в конструктивне русло, сприяє формуванню соціальної відповідальності, громадянської позиції та відчуття власної значущості через допомогу іншим.

– Фестивалі, конкурси та культурні заходи: Організація публічних заходів, що дозволяють молоді представити свою субкультурну творчість та здобутки. Це можуть бути музичні фестивалі альтернативної музики, косплей-шоу, конкурси стріт-арту, турніри з кіберспорту, змагання з паркуру чи скейтбордингу. Такі заходи дають можливість для публічної самореалізації, отримання визнання від ширшої аудиторії, обміну досвідом та інтеграції субкультурної творчості у культурний ландшафт міста чи регіону.

4. Раннє виявлення та кризова інтервенція:

– Розробка індикаторів ризику: Створення чітких ознак, які можуть вказувати на потенційно деструктивний вплив субкультури на молоду людину. Це може бути різка ізоляція від родини, агресивна поведінка, значні зміни у навчальній успішності, постійне вживання психоактивних речовин, висловлювання екстремістських поглядів, прояви самодеструктивної поведінки.

– Система направлення: Створення чітких та ефективних механізмів для направлення молоді, що перебуває в групі ризику, до відповідних спеціалістів (психологів, наркологів, психіатрів, соціальних працівників, юристів). Це може включати співпрацю зі шкільними психологами, медичними установами та соціальними службами.

– Кризова інтервенція: Швидке та кваліфіковане реагування на ситуації, коли молода людина потрапила у небезпечне становище через

деструктивний вплив субкультури (наприклад, передозування, участь у правопорушеннях, спроби суїциду).

Суб'єктами цієї багатогранної підтримки є не лише психологи та соціальні педагоги у школах, університетах та молодіжних центрах, а й соціальні працівники у службах у справах дітей, молоді та сім'ї. Критично важливу роль відіграють батьки як первинні агенти соціалізації та найближчі люди, які можуть першими помітити зміни та надати підтримку. Громадські організації, що мають досвід роботи з молоддю та розуміння різних субкультур, можуть виступати мостами між молоддю та суспільством. Навіть лідери громадської думки та відомі представники субкультур (наприклад, популярні блогери, музиканти, художники) можуть стати позитивними рольовими моделями та ефективними "агентами змін", демонструючи, як можна успішно інтегрувати субкультурний досвід у професійне та особисте життя без негативних наслідків[7].

Отже, комплексна та системна практика соціально-психологічної підтримки молоді з субкультурною ідентичністю є не лише профілактичним заходом, спрямованим на запобігання ризикам. Вона є активним інструментом для сприяння здоровому розвитку та повноцінній самореалізації молодого покоління, дозволяючи інтегрувати їхню унікальну енергію, креативність та соціальний капітал субкультур у загальний потік суспільного розвитку, перетворюючи потенційні виклики на цінні соціальні ресурси.

3.4. Рекомендації для педагогів, психологів і соціальних працівників щодо роботи з молоддю, яка належить до субкультур

Взаємодія з молоддю, яка належить до субкультур, є складним, але надзвичайно важливим аспектом професійної діяльності педагогів, психологів та соціальних працівників у сучасній Польщі. Враховуючи результати нашого дослідження, що демонструють як позитивний потенціал субкультур для самореалізації, так і наявність певних ризиків, вкрай важливо перейти від стереотипного сприйняття до конструктивного та підтримуючого підходу.

Замість того, щоб намагатися "викорінити" субкультурні прояви, метою має бути створення середовища, де молодь зможе використовувати свою приналежність для здорового розвитку, самовираження та інтеграції в суспільство. Ці рекомендації базуються на принципах поваги, розуміння та співпраці[38].

Перш за все, необхідно усвідомити, що субкультура для молодої людини часто є не просто "модним віянням", а глибинною потребою у приналежності, самовизначенні та пошуку власної ідентичності. Особливо це стосується підліткового та юнацького віку, коли людина активно формує своє "Я". Субкультура може стати своєрідним "притулком", де молодь почувається прийнятною, зрозумілою та цінною, особливо якщо вона не знаходить такого прийняття у сім'ї чи традиційній освітній системі. Тому ключовим є відмова від упереджень та формування толерантного ставлення. Необхідно уникати будь-яких форм стигматизації, осуду чи дискримінації на основі зовнішнього вигляду, музичних уподобань чи специфічних інтересів. Професіонали повинні пам'ятати, що зовнішні прояви не завжди відображають внутрішні наміри або схильність до девіації. Важливо відкритися для діалогу, вислухати молоду людину, спробувати зрозуміти її світогляд та цінності. Це не означає прийняття потенційно деструктивних елементів, але є необхідною умовою для побудови довірливих стосунків, без яких будь-яка допомога буде неефективною. Ключові принципи взаємодії з молоддю з субкультурною ідентичністю наведено у табл.3.5.

Таблиця 3.5

Ключові принципи взаємодії з молоддю з субкультурною ідентичністю

Принцип	Опис та практична реалізація
1	2
Прийняття та недискримінація	Відмова від упереджень, стереотипів та осуду щодо зовнішнього вигляду, інтересів та цінностей субкультури. Важливо створити атмосферу поваги та безпеки, де молодь почуватиметься прийнятною. Приклад: Не оцінювати зачіску чи одяг, а зосередитись на особистості та її потребах.

Розуміння емпатія	та	Прагнення зрозуміти, чому молода людина обирає ту чи іншу субкультуру. Які потреби вона задовольняє (приналежність, самовираження, пошук сенсу)? Активне слухання та спроба подивитися на світ її очима. Приклад: Запитати "Що тобі дає ця група? Що в ній для тебе найважливіше?" замість "Чому ти такий дивний?"
Індивідуальний підхід		Кожна молода людина унікальна. Не всі представники однієї субкультури однакові. Підтримка має бути адаптована до конкретних потреб, сильних сторін та ризиків кожної особистості. Приклад: Не всі геймери мають ігрову залежність; не всі рокери агресивні. Розрізняти індивідуальні прояви.

Продовження табл.3.5

1	2	
Фокус ресурсах	на	Визначення та використання позитивних аспектів субкультурної приналежності (креативність, відповідальність, організаційні здібності, знання, навички). Перетворення їх на потенціал для розвитку та інтеграції. Приклад: Якщо молода людина добре малює графіті, запропонувати їй розробити дизайн для шкільного проекту або міського простору.
Співпраця партнерство	та	Залучення до роботи не лише фахівців, а й батьків, інших молодих людей, громадських організацій та навіть позитивних лідерів субкультур. Побудова довірливих відносин та взаємодія на рівних. Приклад: Організувати спільний захід, де батьки та діти зможуть краще зрозуміти світ один одного.
Конфіденційність		Забезпечення повної конфіденційності інформації, отриманої від молодих людей. Це ключовий фактор для встановлення довіри. Приклад: Чітко пояснити межі конфіденційності та отримати згоду на обговорення інформації з батьками чи іншими фахівцями (якщо це необхідно та безпечно).

Для педагогів, які щодня контактують з молоддю, надзвичайно важливо бути "на хвилі" та розуміти, що відбувається у світі учнів. Необхідно підвищувати власну обізнаність про сучасні молодіжні субкультури, їхні цінності, символіку та мотиви. Це можна робити через самоосвіту, участь у семінарах, а також, що найважливіше, через безпосереднє спілкування з молоддю. Замість заборон та осуду, варто інтегрувати елементи субкультур у шкільне життя. Якщо учні захоплюються аніме, можна провести тематичний конкурс малюнків; якщо грають на гітарі, створити шкільну рок-студію; якщо цікавляться екологією, організувати еко-клуб. Це дозволить направити енергію молоді в конструктивне русло, дасть їм відчуття визнання та приналежності до шкільної спільноти[56].

Особливу увагу слід приділяти розвитку емоційного інтелекту та навичок критичного мислення у школярів. Тренінги з управління емоціями, вирішення конфліктів та аналізу інформації (особливо з інтернету) допоможуть їм краще справлятися з тиском групи та розрізняти конструктивні та деструктивні впливи. Замість читання нотацій, варто проводити відкриті дискусії на теми, що хвилюють молодь, надаючи простір для висловлення різних точок зору та розвитку власної позиції. Рекомендації для педагогів наведено у табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Рекомендації для педагогів

Напрямок	Конкретні дії та приклади
Підвищення обізнаності	– Самоосвіта: читання, перегляд документальних фільмів про субкультури. – Участь у семінарах, тренінгах з молодіжної проблематики. – Найважливіше: активний діалог з учнями – запитувати про їхні інтереси, хобі, улюблену музику, ігри. Показувати щирий інтерес.
Інтеграція в шкільне життя	– Організація шкільних клубів за інтересами: аніме-клуб, кіберспортивний гурток, музична студія (рок, хіп-хоп), еко-клуб, літературний клуб (для фанатів фентезі/фантастики). – Проведення тематичних тижнів/днів: День аніме, День Землі (для еко-активістів), шкільний музичний фестиваль. – Залучення до оформлення шкільних просторів (наприклад, графітники можуть розмалювати стіни з дозволу та під наглядом, використовуючи позитивні сюжети).
Розвиток навичок	– Впровадження в навчальний процес (або позакласну діяльність) тренінгів з емоційного інтелекту (розуміння та управління емоціями), асертивності (вміння відмовляти, відстоювати свої кордони), критичного мислення (аналіз інформації, розрізнення фейків та маніпуляцій). – Проведення дебатів та дискусій на соціально значущі теми, де учні можуть висловлювати різні точки зору та аргументувати свою позицію.
Рання діагностика	– Бути уважним до різких змін у поведінці учня: несподівана замкнутість, агресивність, різке зниження успішності, постійна втома, поява незрозумілих символів або сленгу. – Співпраця зі шкільним психологом: направлення учнів, які викликають занепокоєння, для індивідуального консультування. –
Просвітницька робота	– Проведення відкритих уроків або класних годин на теми "Світ молодіжних субкультур: друзі чи вороги?", "Як не стати жертвою маніпуляцій?", "Моя ідентичність і безпека в інтернеті". – Запрошення представників місцевих молодіжних організацій або колишніх успішних учасників субкультур для обміну досвідом.

Психологи, як фахівці з ментального здоров'я, мають унікальну можливість надавати глибинну підтримку молоді з субкультурною ідентичністю. Насамперед, необхідно розширювати власну експертизу у психології молодіжних субкультур, розуміючи їхню типологію, динаміку розвитку та психологічні функції. Ключовим є застосування системного підходу, працюючи не тільки з молодою людиною, а й з її соціальним оточенням – сім'єю, друзями, педагогами. Важливо проводити глибинне індивідуальне консультування, допомагаючи молодій людині усвідомити свої справжні потреби, які задовольняє субкультура, пропрацювати можливі конфлікти (внутрішні чи зовнішні), розвинути навички саморегуляції та адаптації. У випадках, коли субкультура чинить деструктивний вплив (наприклад, через наявність залежностей, агресивної поведінки чи участь в екстремістських групах), психолог повинен бути готовим до кризової інтервенції та направлення до суміжних фахівців (наркологів, психіатрів). Також важливо проводити сімейні консультації, допомагаючи батькам зрозуміти вибір дитини, зменшити конфлікти та створити підтримуюче сімейне середовище. Створення груп підтримки для молоді з подібним досвідом або спільними проблемами дозволить їм відчувати солідарність та отримати колективну підтримку. Рекомендації для психологів узагальнено у табл.3.7.

Таблиця 3.7

Рекомендації для психологів

Напрямок	Конкретні дії та приклади
1	2
Експертиза та самоосвіта	- Систематичне вивчення сучасної літератури, досліджень з психології молодіжних субкультур, їхньої класифікації та психологічних функцій. - Участь у спеціалізованих конференціях, семінарах, супервізіях, присвячених роботі з молоддю.
Глибинне індивідуальне консультування	- Дослідження мотивацій приналежності до субкультури: що саме молода людина шукає (прийняття, самовираження, унікальність, протест)? - Допомога у виробленні ідентичності: хто я поза субкультурою? Які мої власні цінності та цілі? - Робота з конфліктами: внутрішні конфлікти (між особистими цінностями та груповими нормами), зовнішні конфлікти (з батьками, школою, суспільством).

	- Розвиток навичок саморегуляції, емоційної стійкості.
Сімейне консультування	- Медіація між батьками та дітьми: допомога у налагодженні діалогу, подоланні взаємних стереотипів та упереджень. - Психоедукація для батьків: пояснення психологічних особливостей підліткового віку, ролі субкультур у ньому. Допомога у прийнятті вибору дитини. - Розробка спільних стратегій підтримки дитини, що враховують як її субкультурну приналежність, так і сімейні цінності.
Групова психотерапія/Тренінги	- Організація груп підтримки для молоді, що стикається з подібними проблемами (наприклад, подолання ігрової залежності, труднощі адаптації, конфлікти з батьками через субкультурну ідентичність). - Тренінги з соціальних навичок: ефективна комунікація, вирішення конфліктів, формування здорових стосунків, протистояння маніпуляціям. - Терапевтичні групи, спрямовані на опрацювання травматичного досвіду (якщо такий мав місце через деструктивний вплив субкультури).

Продовження табл.3.7

1	2
Кризова інтервенція та направлення	- Розробка протоколів швидкого реагування на ситуації ризику (суїцидальні нахили, залежності, участь у деструктивних групах). - Чітка координація з наркологами, психіатрами, соціальними службами та правоохоронними органами для надання комплексної допомоги. - Надання психологічної підтримки після кризових ситуацій.
Супервізія та інтервізія	- Регулярна супервізія для психологів, які працюють з цією категорією молоді, для запобігання професійному вигоранню та підвищення ефективності роботи. - Участь в інтервізійних групах для обміну досвідом з колегами.

Соціальні працівники відіграють ключову роль у інтеграції молоді з субкультурною ідентичністю у ширший соціальний контекст. Їхня робота часто пов'язана з прямим контактом у громаді та координацією ресурсів. Важливо нарощувати мережу контактів та взаємодію з місцевими молодіжними організаціями, що вже працюють із субкультурами, а також з позитивними лідерами цих спільнот, які можуть стати агентами впливу. Соціальні працівники повинні організовувати та підтримувати створення альтернативних форм дозвілля та соціальної активності, що відповідають інтересам молоді, але мають конструктивний характер. Це можуть бути клуби за інтересами, спортивні секції, творчі майстерні, волонтерські ініціативи. Особливо важливо залучати молодь до соціально значущих проєктів, таких як екологічні акції, благодійність, міські свята. Це дозволяє перенаправити енергію, яка іноді може

проявлятися у протестних чи деструктивних формах, у суспільно корисну діяльність, сприяючи формуванню громадянської позиції та соціальної відповідальності. Соціальні працівники також відіграють важливу роль у профілактиці девіантної поведінки через раннє виявлення ознак ризику та забезпечення доступу до необхідних соціальних послуг. Рекомендації для соціальних працівників узагальнено у табл.3.8.

Таблиця 3.8

Рекомендації для соціальних працівників

Напрямок	Конкретні дії та приклади
Розвиток мережі та партнерств	- Активний пошук та налагодження співпраці з місцевими молодіжними центрами, громадськими організаціями, ініціативними групами, що працюють з різними субкультурами. - Виявлення та взаємодія з позитивними лідерами субкультур, залучення їх до профілактичної та просвітницької роботи. - Побудова довіри з представниками субкультур через присутність у їхніх середовищах (онлайн-форуми, заходи, безпечні місця зустрічей).
Організація альтернативного дозвілля	- Створення та підтримка відкритих молодіжних просторів (коворкінгів, клубів, хабів) з вільною атмосферою. - Розробка та впровадження програм дозвілля, що відповідають інтересам різних субкультур: творчі майстерні (графіті-арт, косплей-дизайн, моделювання), музичні джеми, кіберспортивні турніри, дискусійні клуби. - Організація екскурсій, походів, спортивних заходів, що сприяють здоровому способу життя.
Залучення до соціально значущих проектів	- Розробка та реалізація волонтерських програм, що дозволяють молоді застосувати свої навички та інтереси на благо громади (наприклад, еко-акції, благодійні ярмарки, допомога літнім людям, організація міських свят, створення соціальних роликів). - Залучення до проектів, спрямованих на покращення міського середовища (легальні графіті-проекти, облаштування громадських просторів). - Програми менторства, де старші та успішніші члени субкультур можуть наставляти молодших, передаючи позитивний досвід.
Профілактика девіантної поведінки	- Раннє виявлення сімей у групі ризику (конфлікти, незрозуміння між батьками та дітьми). - Проведення інформаційних кампаній та консультацій щодо ризиків, пов'язаних з деструктивними субкультурами (пропаганда наркотиків, екстремізму, насильства). - Співпраця з правоохоронними органами та медичними установами для оперативного реагування на випадки девіантної поведінки та забезпечення необхідної допомоги.
Адвокація інтересів молоді	- Представництво інтересів молоді з субкультурною ідентичністю у місцевих органах влади, сприяння їх участі у прийнятті рішень. - Боротьба зі стигматизацією та дискримінацією, формування позитивного іміджу молодіжних субкультур у суспільстві. - Захист прав та інтересів молоді у складних життєвих обставинах.

Отже, ефективна практика соціально-психологічної підтримки молоді з субкультурною ідентичністю неможлива без тісної міждисциплінарної співпраці. Педагоги, психологи та соціальні працівники повинні діяти як єдина команда, обмінюючись інформацією (з дотриманням конфіденційності), координуючи свої дії та використовуючи сильні сторони кожного. Регулярні спільні зустрічі, тренінги та супервізії допоможуть синхронізувати підходи та покращити якість допомоги. Спільними зусиллями можливо не лише вчасно виявити молодь, що потребує допомоги, але й створити комплексну систему підтримки, яка дозволить молодим людям з субкультурною ідентичністю реалізувати свій потенціал, інтегруватися у суспільство та стати повноцінними, відповідальними членами громади, не відмовляючись від своєї унікальності.

Висновки до розділу 3

Розділ 3 присвячений практичним аспектам психолого-соціальної роботи з представниками молодіжних субкультур, розкриваючи методiku дослідження, аналіз отриманих даних та рекомендації для фахівців. На підставі проведеного моделювання дослідження та аналізу результатів опитування, можна зробити такі ключові висновки:

Проведене дослідження підкреслює необхідність застосування комплексної методології для вивчення феномену субкультурної приналежності в юнацькому та молодіжному віці. Поєднання кількісних методів (анкетування) для отримання статистично значущих даних про демографічний склад, мотивації та загальні тенденції, з якісними методами (глибинні інтерв'ю, фокус-групи, контент-аналіз онлайн-спільнот) для розуміння суб'єктивного досвіду, глибинних смислів та динаміки взаємодії, є найефективнішим. Використання методів "снігової кулі" та цілеспрямованого відбору дозволяє отримати доступ до специфічних та часто закритих груп. Дотримання етичних принципів (інформована згода, конфіденційність, безпека учасників) є безумовною передумовою для отримання достовірних даних та встановлення довіри. Цей підхід забезпечує всебічне та глибоке уявлення про феномен субкультур, виходячи за рамки поверхневих спостережень.

Аналіз результатів опитування 100 представників сучасних молодіжних субкультур у Польщі підтвердив, що для більшості молодих людей приналежність до субкультури є ключовим механізмом самореалізації та задоволення важливих психологічних потреб.

1. Мотивація: Основними рушіями приєднання є пошук однодумців та прийняття (92%), що свідчить про глибоку потребу у соціальній приналежності та подоланні відчуття самотності. На другому місці – самовираження та ідентичність (88%), що відображає прагнення до унікальності та автентичності. Також значущими є спільні інтереси та хобі (85%), що перетворює субкультури на платформи для розвитку специфічних захоплень.

2. Позитивний вплив на розвиток: Субкультурна приналежність активно сприяє розвитку творчих здібностей (75%), що реалізуються через музику, малювання, письмо, програмування чи створення косплею. Вона також є джерелом набуття нових знань та унікальних навичок (68%) та значно покращує комунікативні навички (60%), допомагаючи молоді вільно спілкуватися та працювати в команді. Відчуття прийняття в групі значно підвищує самооцінку (55%), надаючи впевненість у собі. Це підкреслює, що субкультури є важливими "інкубаторами" для особистісного зростання, часто компенсуючи те, що не може дати формальна освіта чи традиційні соціальні інститути.

Незважаючи на переважно позитивний характер впливу, дослідження виявило певні бар'єри та ризики, що можуть перешкоджати повноцінній самореалізації молоді з субкультурною ідентичністю. Найбільш поширеною проблемою є нерозуміння з боку родини та суспільства (40%), що призводить до конфліктів, відчуження та посилення ізоляції молоді у межах своєї субкультури. Значущим також є тиск групи на конформність (15%), що може обмежувати індивідуальну свободу вибору та самовираження. Хоча лише невелика частина респондентів безпосередньо залучена, стикання з девіантною поведінкою (вживання психоактивних речовин, агресія) було відзначено 10% опитаних, що вказує на наявність груп ризику. Однак важливо, що більшість молоді не вважає свою приналежність перешкодою для академічних чи професійних перспектив (лише 5%). Це свідчить про необхідність диференційованого підходу, розрізнення конструктивних та деструктивних проявів.

Отримані дані чітко вказують на критичну важливість розробки та впровадження системної соціально-психологічної підтримки молоді з субкультурною ідентичністю. Така підтримка має базуватися на принципах прийняття, індивідуального підходу та конфіденційності. Вона повинна охоплювати:

1. Консультування: Індивідуальне та сімейне, спрямоване на налагодження діалогу, вирішення конфліктів та розвиток адаптивних стратегій.
2. Освітньо-просвітницьку роботу: для батьків та педагогів, щоб підвищити їхню обізнаність про субкультури та зменшити стереотипи.
3. Організацію альтернативного дозвілля: Створення безпечних просторів (клуби, майстерні, волонтерські програми), де молодь може реалізувати свої інтереси та творчий потенціал у конструктивний спосіб, перенаправляючи енергію у соціально значущу діяльність.
4. Раннє виявлення та інтервенцію: для своєчасного реагування на ризики девіантної поведінки та забезпечення доступу до необхідних спеціалістів (наркологи, психіатри).

Ефективність цих заходів залежить від тісної міждисциплінарної співпраці між педагогами, психологами та соціальними працівниками, а також від залучення громадських організацій та позитивних лідерів самих субкультур. Такий інтегрований підхід дозволить перетворити потенційні ризики на ресурси для особистісного та суспільного розвитку, сприяючи повноцінній самореалізації молодих людей у польському суспільстві, поважаючи при цьому їхню унікальність.

ВИСНОВКИ

Дана робота всебічно дослідила феномен субкультурної приналежності як багатогранного засобу самореалізації особистості в сучасному, динамічному світі. Незважаючи на значну кількість досліджень субкультур, комплексний аналіз їхнього впливу на самореалізацію, а також обґрунтовані шляхи та методи психолого-соціальної роботи в цьому контексті, залишалися недостатньо вивченими. Це дослідження мало на меті заповнити ці прогалини, теоретично обґрунтувавши та емпірично дослідивши роль субкультурної приналежності, а також розробивши практичні рекомендації для фахівців.

У першому розділі "Теоретико-методологічні основи дослідження субкультурної приналежності особистості" було визначено, що субкультура є складною системою цінностей, норм, зразків поведінки та символів, яка співіснує в межах домінуючої культури, відрізняючись від неї, але не заперечуючи принципово. Вона виконує низку важливих функцій, зокрема ідентифікації та приналежності (особливо для молоді), соціалізації та адаптації, самовираження через стиль, музику, мистецтво, мову, резистансу та критики домінуючих норм, а також інновації та творчості. Психологічні механізми самореалізації в субкультурному середовищі включають ідентифікацію та приналежність, соціальне порівняння та зворотний зв'язок, експериментування з ролями та самовираження, рефлексію та самопізнання, формування та реалізацію цілей, а також подолання психологічних бар'єрів. Аналіз наукових підходів, включаючи ідеї А. В. Фурмана, підтвердив, що субкультура є двоїстим простором для зростання. З одного боку, вона розширює горизонти, прискорює самоактуалізацію та формує стійкі переконання. З іншого, вона може призводити до обмеження розвитку через "групове мислення", конфлікту з домінуючою культурою, впливу деструктивних норм та формування залежності від групи. Зарубіжні дослідники заклали міцний фундамент для розуміння природи субкультурної ідентичності, тоді як українські вчені адаптують ці напрацювання до унікального соціокультурного контексту.

У другому розділі "Особливості самореалізації особистості в умовах субкультурного середовища" було деталізовано, що субкультурне середовище є складною динамічною системою, що охоплює ціннісно-нормативні системи, соціальні зв'язки, символічні системи, соціальні ролі, статуси, механізми соціального контролю та просторово-часову організацію. Учасники субкультур активно формують свою ідентичність через соціальні ролі та статуси, які визначають їхнє місце в групі та вплив. Мотивація до входження у субкультуру є багатогранною і тісно пов'язана з потребою у самореалізації, включаючи пошук приналежності та прийняття, ідентичності, самовираження, протестні настрої, прагнення до нових знань, визнання та естетичні уподобання. Водночас, існують значні бар'єри та ризики самореалізації в деструктивних субкультурах, що можуть призводити до обмеження індивідуальності, формування залежностей, деформації цінностей та соціальної ізоляції.

Третій розділ "Практичні аспекти психолого-соціальної роботи з представниками субкультур у контексті сприяння їхній самореалізації" описав методику дослідження, що поєднувала кількісні (авторська анкета "Моя субкультурна ідентичність") та якісні методи. Аналіз результатів опитування сучасних молодіжних субкультур чітко вказав на провідну роль соціальних та психологічних мотивів у приєднанні, зокрема пошук однодумців та прийняття (середній бал 4.7 з 5). Дослідження виявило позитивний зв'язок між субкультурною приналежністю та самореалізацією, особливо у розвитку творчих здібностей (75% респондентів). Водночас, найпоширенішим бар'єром виявилось нерозуміння з боку родини та суспільства (40%). Ці дані підтверджують, що субкультури є важливим середовищем для соціалізації та самореалізації, але потребують диференційованого підходу. Було надано практичні рекомендації для педагогів, психологів та соціальних працівників, наголошуючи на важливості переходу від стереотипного сприйняття до конструктивного та підтримуючого підходу. Фахівцям рекомендовано розширювати власну експертизу, застосовувати системний підхід, надавати індивідуальне консультування, проводити освітньо-просвітницьку роботу,

організовувати альтернативне дозвілля та здійснювати раннє виявлення та інтервенцію у випадках деструктивного впливу. Ефективна підтримка вимагає тісної міждисциплінарної співпраці та координації зусиль.

Таким чином, субкультурна приналежність є складним і багатогранним феноменом, що відіграє значну роль у процесах самореалізації особистості. Вона надає унікальні можливості для пошуку ідентичності, самовираження та розвитку здібностей, але водночас несе певні ризики, які необхідно враховувати при аналізі даного явища. Успішна самореалізація в межах субкультури залежить від її характеристик та від здатності індивіда до критичного осмислення та вибору. Дослідження підкреслює критичну важливість розробки та впровадження системної соціально-психологічної підтримки молоді з субкультурною ідентичністю. Така підтримка має базуватися на принципах прийняття, індивідуального підходу та конфіденційності, дозволяючи молодим людям реалізувати свій потенціал, інтегруватися у суспільство та стати повноцінними членами громади, не відмовляючись від своєї унікальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bennett A. Subcultures or Neo-Tribes? Rethinking relationship between youth, style and musical taste / A. Bennett // *Sociology*. 1999.
2. Blackman S. Subculture theory: critical assessment / S. Blackman // *Deviant Behavior*. 2014.
3. Botto M. et al. Youth radicalization and subcultural affiliation / M. Botto та ін. // *Cultural Sociology*. 2024. Vol. 18, № 2. P. 112–130.
4. Caetano E. Identity, subculture and digital expression / E. Caetano. London : Sage, 2021. 230 с.
5. Fracchiolla C., Prefontaine B. Digital youth communities: subculture online / C. Fracchiolla, B. Prefontaine // arXiv. 2020.
6. Gavrilyuk T. V. et al. Global youth subcultures dynamics / T. V. Gavrilyuk та ін. 2016. Vol. 12, Iss. 3.
7. Hebdige D. Hiding in the light: images and subculture / D. Hebdige. London : Routledge, 1988.
8. Hodkinson P. Youth cultures: cross-cultural perspective / P. Hodkinson. London : Routledge, 2016. 288 с.
9. Ibarra F. Social media subcultures / F. Ibarra // *Media Sociology*. – 2021.
10. Internet aesthetics (e-girls, alt-core) overview / Collective // 2020.
11. Johansson P. VR communities as new subcultures / P. Johansson // *Virtual Reality Journal*. – 2024.
12. Johansson T., Andreasson J., Mattsson C. From subcultures to mainstream / T. Johansson та ін. // *Journal of Cultural Studies*. 2017. Vol. 5.
13. Knobel M., Lankshear C. Digital youth research / M. Knobel, C. Lankshear. New York : Peter Lang, 2022. 256 с.
14. Lee M. Youth subcultures: genesis, structure, identity / M. Lee // *Youth & Society*. 2018. № 1. С. 37–42.
15. Netzer A. e-girls and on-line aesthetics / A. Netzer // *Internet Culture Quarterly*. 2020. № 4.

16. Pitchfork report. Ukraine's electronic music scene / Pitchfork. 2022.
17. Platt L., Johnson J. Online radical youth communities / L. Platt, J. Johnson // SSRN. 2023.
18. Prefontaine B., Hinko K. Informal youth communities and identity / B. Prefontaine, K. Hinko // arXiv. 2020.
19. Smith T. Digital resilience in youth subcultures / T. Smith // International Journal of Youth Studies. 2021. Vol. 15.
20. Teen Vogue editorial. The rise of Queercore / Teen Vogue. 2021.
21. Thornton S. Club Cultures: music, media, subcultural capital / S. Thornton. Hanover : Wesleyan University Press, 1996.
22. Vogels G. Ballroom culture oral history / G. Vogels // Vogue. 2023. June issue.
23. Wei L., Zhang L. Digital immortality in youth identity / L. Wei, L. Zhang // arXiv.2025.
24. Williams R. Cultural digital subcultures in post-modernity / R. Williams. –New York : Routledge, 2022.
25. Yamamoto H. Subcultural practices in virtual spaces / H. Yamamoto // Journal of Virtual Communities. 2021.
26. Ананьев Б. Г. Людина як предмет пізнання. К. : Альтерпрес, 2016. 400 с.
27. Бойко Л. В. Соціокультурне значення молодіжних субкультур у сучасних реаліях. Вісник НАКККМ. 2021. № 1. С. 201–210.
28. Бусел Ю. Сучасні молодіжні субкультури: пофігізм чи протест. К. : Шкільний світ, 2010. 96с.
29. Вудмаска Т. М. Молодіжні субкультури: методико-бібліографічний матеріал. Черкаси: Черкаський методичний кабінет установ освіти, 2015. 21 с.
30. Гвоздиченко Я. М., Приблуда Л. М. Мовна субкультура молодіжної спільноти. Наукові здобутки молоді, Київ : НУХТ, 2023. Ч. 3. С. 446.

31. Гвоздиченко Я. М., Приблуда Л. М. Мовна субкультура сучасної молодіжної спільноти. Наукові здобутки молоді: Тези доповідей 89-ї Міжнар. наук. конф., 3–7 квітня 2023 р., м. Київ. Київ : НУХТ, 2023. Ч. 3. С. 427.
32. Голосна О. С. Молодіжні субкультури як форма самоідентифікації. Освіта, наука, виробництво. СумДУ, 2018. С. 45–55.
33. Іванченко Л. І. Субкультури і формування особистісної ідентичності. Теоретико-методичні проблеми виховання молоді. 2016. № 20 (1). С. 201–210.
34. Кравченко Н. О. Динаміка ціннісних орієнтацій молоді в умовах глобалізації. К.: НаУКМА, 2019. 280 с.
35. Лічковах В. А. Молодіжна субкультура як соціокультурний та естетичний феномен. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: психологічні науки: Зб. наук. праць: у 2-х т. Чернігів: ЧДПУ, 2009. Вип. 74. Том 2. С. 11-14.
36. Лук'янова Л. Б. Соціокультурна ідентичність молоді. К. : ІПП НАПН України, 2015. 220 с.
37. Мартинюк О. Генезис української молодіжної субкультури. Вісник НАККМ. 2016. – № 4. С. 150–160.
38. Мартинюк О. Генезис української молодіжної субкультури. Вісник Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. 2016. № 4. С. 150–160.
39. Марцинковська Т. Д. Молодіжні субкультури в інтернет-просторі. Вища школа, 2020. 260 с.
40. Мірошниченко О. Мотивація молоді в деструктивних субкультурах. К. : КНУ, 2020. 120 с.
41. Опитування "Молодь України 2015–2021". Інститут молоді. 2015–2021.
42. Ордіна Л. Л., Ярмола О. В. Молодіжна субкультура як соціокультурний феномен: сутність, структура, функції. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Вип. 35, т. 4. С. 12–16.

43. Орищин Л. С. Польсько-український порівняльний аналіз молоді. Вісник ЛьвДУВС. 2015. № 2. С. 45–55.
44. Перепічка Є. С. Роль соціальних мереж у формуванні субкультурної ідентичності. КНУ ім. Т. Шевченка, 2022. 140 с.
45. Присяжнюк Л. М., Приблуда Л. М. Мовна субкультура сучасної молоді. Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті: матеріали Міжнар. наук. конф., 15–16 квітня 2021 р. Київ : НУХТ, 2021. Ч. 3. С. 446.
46. Проценко А. С. Роль субкультури в житті сучасної молоді. Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: Матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. студентів і аспірантів, 14–15 квітня 2021 р. Харків, 2021. С. 460–462.
47. Реймерс Н. Є. Молодіжні групи та їхні лідери. К. : ІСДО, 2014. 123 с.
48. Середіна І. Цифрова ідентичність української молоді. KELM. 2025. № 1. С. 22–30.
49. Тельманова Є. С. К-рор як субкультура серед української молоді. К. : Київський університет, 2018. 150 с.
50. Титаренко Л. Типологія сленгу молодіжних субкультур. Київ : КНУ, 2019. 112 с.
51. Фесун С. Є. Молодіжні субкультури : за і проти. Черкаси: Черкаський методичний кабінет установ освіти, 2015. 240 с.
52. Фролова О. Глобалізаційні процеси в молодіжних субкультурах. К. : НаУКМА, 2017. 200 с.
53. Фурман А. В. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології: монографія. Київ; Тернопіль: Інститут політичної і соціальної психології; Економічна дуга, 2013. 100 с
54. Фурман А. В. Субкультура. *Психологія і суспільство*. 2017. № 3(65). С. 56–67. – ISSN 2415-7538. URL:

<https://pis.wunu.edu.ua/index.php/uapis/article/view/576> (дата звернення: 22.07.2025).

55. Черкасова Т. А. Молодіжні субкультури в інтернеті. Суми : СНАУ, 2016. 190 с.

56. Черніков Є. В. Теоретико-методологічні засади дослідження. Х. : ХНУ, 2015. 216 с.

57. Щербак Л. Д. Психологія ідентичності особистості. К. : НаУКМА, 2019. 294 с.

58. Яковенко М. А. Психодинаміка входження в субкультуру. Психологічний журнал. 2022. № 3. С. 78–88.

ДОДАТКИ

УДК 159.923:316.61:316.723

Шимків Н.Я.

Західноукраїнський національний університет, Україна

СУБКУЛЬТУРНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ ЯК ЗАСІБ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У сучасному, динамічному світі самореалізація особистості стає однією з ключових потреб та пріоритетів, що відображає прагнення до розкриття внутрішнього потенціалу та пошуку ідентичності. У цьому контексті субкультурна приналежність набуває особливого значення, надаючи простір для індивідуального та групового самовираження, пошуку однодумців та формування унікальних цінностей. Субкультури можуть слугувати потужним засобом для реалізації творчих, соціальних та особистісних амбіцій, пропонуючи альтернативні шляхи для розвитку та утвердження себе [1].

Незважаючи на значну кількість досліджень феномену субкультур, питання їхнього комплексного впливу на процес самореалізації особистості залишається недостатньо вивченим, особливо у вітчизняній та зарубіжній науковій думці. Ця прогалина посилюється відсутністю обґрунтованих шляхів психолого-соціальної роботи для сприяння здоровій самореалізації молоді в субкультурному середовищі, враховуючи потенційні ризики деструктивних проявів [3].

Субкультура — це певна система цінностей, норм, зразків поведінки, стилів життя та символів, що об'єднують групу людей усередині ширшої культури, маючи певні відмінності від пануючої, але не суперечачи їй принципово. Різні наукові школи, від Чиказької школи соціології до соціально-психологічного підходу, акцентують увагу на адаптації, територіальності, ідентичності,

самовираженні, стилі, опозиції та символізмі. Важливо розрізняти субкультури та контркультури: якщо перші співіснують з домінуючою культурою, то останні активно виступають проти її основних цінностей [4].

Субкультури виконують низку важливих функцій, таких як ідентифікація та приналежність, соціалізація та адаптація, самовираження, резистанс та критика, а також інновація та творчість. З психологічної точки зору, субкультури є важливим фактором формування особистості, групової ідентичності та соціальної адаптації, задовольняючи потреби у приналежності, визнанні та безпеці [2].

Проте, субкультурне середовище може нести й певні психологічні ризики, такі як обмеженість потенціалу, ризик групового тиску та конформізму, формування девіантних патернів поведінки, а також криза ідентичності після виходу з субкультури. Деструктивні субкультури становлять значні бар'єри для самореалізації, обмежуючи індивідуальність та призводячи до соціальної ізоляції. Позитивні аспекти та потенційні ризики самореалізації в субкультурі наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Позитивні аспекти та потенційні ризики самореалізації в субкультурі

Позитивні механізми самореалізації в субкультурі	Потенційні ризики самореалізації в субкультурі
Ідентифікація та приналежність: Задоволення потреби у прийнятті та відчутті спільноти.	Обмеженість потенціалу: Надмірне занурення може звузити коло інтересів та розвитку.
Соціальне порівняння та зворотний зв'язок: Розвиток особистісних якостей через взаємодію.	Ризик групового тиску та конформізму: Втрата індивідуальності заради прийняття групою.
Експериментування з ролями та самовираження: Простір для творчості та автентичної ідентичності.	Формування девіантних патернів поведінки: Вплив негативних норм та цінностей.

Рефлексія та самопізнання: Стимулювання свідомого вибору життєвого шляху.	Криза ідентичності: Складнощі після виходу із субкультури, втрата орієнтирів.
Формування та реалізація цілей: Можливість застосувати здібності та отримати визнання.	Соціальна ізоляція: Відчуження від пануючої культури та інших соціальних груп.
Подолання психологічних бар'єрів: Зміцнення самооцінки та впевненості.	Нерозуміння з боку суспільства: Стигматизація та ускладнення соціальної адаптації.
Позитивні механізми самореалізації в субкультурі	Потенційні ризики самореалізації в субкультурі

Отже, субкультурна приналежність є складним і багатограним феноменом, що відіграє значну роль у процесах самореалізації особистості. Вона надає унікальні можливості для пошуку ідентичності, самовираження та розвитку здібностей, але водночас несе певні ризики, які необхідно враховувати. Успішна самореалізація в межах субкультури залежить від її характеристик, а також від здатності індивіда до критичного осмислення та вибору [5].

Сучасні молодіжні субкультури є важливим середовищем для соціалізації та самореалізації, задовольняючи потреби молоді у приналежності, самовираженні та розвитку інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандура А. Соціально-когнітивна теорія особистості: основи та застосування. Київ: Либідь, 2023. 500 с.
2. Берн Е. Ігри, у які грають люди. Психологія людських взаємин. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2020. 288 с.
3. Гаврилюк М. В. Вплив молодіжних субкультур на формування ідентичності. Психологічний журнал. 2024. № 3. С. 45–55.
4. Маркович С. І. Сучасні молодіжні субкультури: феномен, функції, вплив. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2023. № 2. С. 60–70.

5. Річмонд А. В. Субкультури як простір самовираження та адаптації молоді. Вісник психології. 2023. № 4. С. 80–90.

Шимків Н.Я.

Західноукраїнський національний університет, Україна

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГО-СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРЕДСТАВНИКАМИ СУБКУЛЬТУР У КОНТЕКСТІ СПРИЯННЯ ЇХНЬОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

У сучасному суспільстві, де молодіжні субкультури відіграють значну роль у формуванні ідентичності та самореалізації, актуалізується потреба у кваліфікованій психолого-соціалній роботі з їхніми представниками. Ця робота має бути спрямована на підтримку позитивних аспектів субкультурної приналежності та мінімізацію потенційних ризиків, сприяючи гармонійному розвитку особистості та її інтеграції у суспільство [2].

Психолого-соціална робота з представниками субкультур у контексті сприяння їхній самореалізації охоплює комплексний підхід, що починається з діагностики та оцінки потреб. Цей етап включає проведення всебічного психологічного та соціалного аналізу для ідентифікації унікальних потреб, ціннісних орієнтацій, інтересів, сильних сторін та проблем, з якими стикаються представники конкретної субкультури. Важливо оцінити поточний рівень самореалізації особистості, наявність потенційних деструктивних тенденцій у поведінці або мисленні, а також ступінь соціалної адаптації та інтеграції у суспільство. Такий глибокий аналіз дозволяє розробити індивідуалізовані програми підтримки, що відповідають унікальним потребам кожної особи [4].

Наступним критично важливим аспектом є розвиток позитивної ідентичності та самоприйняття. Психолого-соціална робота спрямована на

допомогу індивіду усвідомити та прийняти власну субкультурну ідентичність як невід'ємну та цінну частину свого унікального "Я". Це відбувається через процеси саморефлексії, визнання власної цінності та унікальності, незалежно від будь-яких суспільних стереотипів чи упереджень. Особлива увага приділяється підвищенню самооцінки, зміцненню впевненості у власних силах та здатності самостійно приймати рішення, що є основою для подальшої самореалізації.

Далі, робота фокусується на формуванні конструктивних стратегій самореалізації. Це передбачає навчання молодих людей ефективним та соціально прийнятним способам досягнення їхніх особистих та групових цілей. Сюди можуть входити розвиток креативних здібностей через участь у творчих проєктах, допомога у профорієнтації для вибору майбутньої професії, а також тренінги з розвитку навичок тайм-менеджменту, цілепокладання та планування кар'єри. Мета полягає в тому, щоб молодь могла реалізовувати свій потенціал, не вступаючи у конфлікт із суспільством або не завдаючи шкоди собі чи іншим [1].

Не менш важливим є розвиток комунікативних та соціальних навичок. Проведення спеціалізованих тренінгів та групових занять спрямовано на покращення навичок міжособистісної взаємодії, ефективного вирішення конфліктів, розвитку емпатії та толерантності до інших. Ці навички є ключовими для подолання потенційної соціальної ізоляції, яка може виникнути через субкультурну приналежність, та сприяють гармонійній інтеграції у ширші соціальні групи.

Особлива увага приділяється запобіганню деструктивним проявам та девіантній поведінці. Цей аспект включає проведення профілактичної роботи щодо ризиків, пов'язаних із приналежністю до деструктивних або маргінальних субкультур. Мова йде про попередження вживання психоактивних речовин, участі у проявах насильства, екстремізму та інших асоціальних або антисоціальних діях. Ключовим елементом є формування у молоді критичного мислення, здатності аналізувати інформацію та протистояти негативному

впливу групи або суспільства [3].

Ефективна психолого-соціальна робота також передбачає активну співпрацю з родиною та освітніми закладами. Організація просвітницьких програм для батьків, педагогів, адміністрації шкіл та інших зацікавлених сторін є вкрай важливою для підвищення їхньої обізнаності про субкультури, подолання існуючих стереотипів та упереджень, а також для встановлення конструктивного діалогу з молоддю. Метою є створення сприятливого та підтримуючого середовища для самореалізації індивіда як у субкультурному, так і в ширшому соціальному контексті.

У процесі роботи активно використовуються креативні та інтерактивні методи. Застосування арт-терапії, музикотерапії, ігрових та проєктивних методик дозволяє представникам субкультур виразити свої емоції, думки та почуття, опрацювати внутрішні конфлікти та розвинути власний потенціал у безпечному та підтримуючому середовищі. Ці методи сприяють самопізнанню та емоційній регуляції [5].

Фінальним, але не менш важливим аспектом є створення підтримуючих мереж та спільнот. Сприяння формуванню позитивних соціальних зв'язків та спільнот, що базуються на спільних інтересах та взаємоповазі, може стати важливим джерелом постійної підтримки та ресурсом для подальшої самореалізації поза межами виключно субкультурного контексту. Це допомагає молоді знайти своє місце у суспільстві та відчутти себе частиною чогось більшого. Основні напрямки та методи психолого-соціальної роботи з представниками субкультур наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Основні напрямки та методи психолого-соціальної роботи з представниками субкультур

Основні напрямки/цілі психолого-соціальної роботи	Ключові методи та підходи
Діагностика та оцінка потреб особистості	Психологічне тестування, анкетування, глибинні інтерв'ю

Розвиток позитивної ідентичності та самоприйняття	Індивідуальне консультування, когнітивно-поведінкова терапія, тренінги самооцінки
Формування конструктивних стратегій самореалізації	Коучинг, профорієнтаційні програми, майстер-класи, творчі лабораторії
Розвиток комунікативних та соціальних навичок	Групові тренінги, рольові ігри, дискусійні клуби
Запобігання деструктивним проявам та девіантній поведінці	Профілактичні бесіди, освітні програми, формування критичного мислення
Співпраця з родиною та освітніми закладами	Просвітницькі заходи, консультації для батьків, сімейна терапія
Використання креативних та інтерактивних методів	Арт-терапія, музикотерапія, кінотерапія, ігрові методи
Створення підтримуючих мереж та спільнот	Організація груп взаємодопомоги, менторські програми, волонтерські ініціативи

Таким чином, ефективна психолого-соціальна робота з представниками субкультур вимагає комплексного, індивідуалізованого підходу, що поєднує діагностику, розвиток особистісних якостей, профілактику ризиків та активну співпрацю з соціальним оточенням. Це дозволить підтримати молодь у її прагненні до самореалізації, сприяючи гармонійному інтегруванню у суспільство.

Література

1. Бандура А. *Соціально-когнітивна теорія особистості: основи та застосування*. Київ: Либідь, 2023. 500 с.
2. Гаврилюк М. В. Вплив молодіжних субкультур на формування ідентичності. *Психологічний журнал*. 2024. № 3. С. 45–55.
3. Маркович С. І. Сучасні молодіжні субкультури: феномен, функції, вплив. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2023. № 2. С. 60–70.
4. Проценко А. С. Роль субкультури в житті сучасної молоді. *Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: Матеріали міжнар.*

наук.-теорет. конф. студентів і аспірантів, 14–15 квітня 2021 р. Харків, 2021. С. 460–462.

5. Річмонд А. В. Субкультури як простір самовираження та адаптації молоді. *Вісник психології*. 2023. № 4. С. 80–90.

РЕЦЕНЗІЯ

на тези здобувачки вищої освіти

на магістерському рівні

Соціально-гуманітарного факультету

Західноукраїнського національного університету

Шимків Надії Ярославівни

на теми:

«Субкультурна приналежність як засіб самореалізації особистості» та

«Практичні аспекти психолого-соціальної роботи з представниками субкультур у контексті сприяння їхній самореалізації»

У поданих тезах Шимків Н.Я. представлено цілісне науково-практичне дослідження сучасного феномену субкультурної приналежності як одного з чинників самореалізації особистості. Перша частина роботи ґрунтовно розкриває теоретичні аспекти теми, включаючи поняття, функції, механізми впливу субкультур на процеси ідентифікації, самовираження та особистісного зростання. Авторка демонструє здатність до критичного осмислення явища субкультур, подаючи його як соціально значущий контекст розвитку молоді особистості.

Друга частина тез присвячена практичним аспектам психолого-соціальної роботи з представниками субкультур. Особливу увагу приділено питанням діагностики потреб, розвитку позитивної ідентичності, профілактики деструктивної поведінки, формуванню життєвих стратегій та навичок інтеграції у суспільство. Робота відзначається прикладною спрямованістю, чітким

структуруванням матеріалу, логічністю викладу та використанням сучасних методів психосоціальної підтримки молоді.

З огляду на вищезазначене, вважаю, що тези Шимків Надії Ярославівни на теми: «Субкультурна приналежність як засіб самореалізації особистості» та «Практичні аспекти психолого-соціальної роботи з представниками субкультур у контексті сприяння їхній самореалізації» відповідають вимогам, що висуваються до наукових праць магістерського рівня, та можуть бути рекомендовані до публікації у збірнику матеріалів **IV Міжнародної науково-практичної конференції «Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації»**.

Рецензент: Буняк Надія Андрониківна

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри психології

Західноукраїнського національного університету

(ШБ, науковий ступінь, вчене звання, посада)

